

Fókuszban

Wamachinga: árusok népe a tanzániai nagyvárosokban

Afrika ma

A japán-afrikai kapcsolatok újabb fejezete:
a VI. TICAD vállalásai

Afrika tegnap

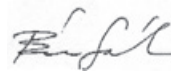
Tömeges nemi erőszak
Ruandában a népirtás alatt

Afrikai zene

Az afrikai xilofonok történeti és tipológiai vizsgálata

Őszi számunk kiemelt írása – melyet T. Horváth Attila jegyez – egy idei kelet-afrikai terepkutatás eredményeire támaszkodva, illetve több évnnyi fotódokumentációból válogatva villantja fel a tanzániai nagyvárosok utcai árusainak életét. Szintén a térségből hozott egy ennél azonban súlyosabb témát Lator Anna, aki Ruandában a népirtás alatt elkövetett tömeges nemi erőszak kérdéskörét járja alaposan körbe. Lapunk alapító-szerkesztője, Tarrósy István a japán-afrikai kapcsolatok új fejezetéről ír a 2016 nyár végi hatodik TICAD csúcstalálkozót követően. Míg Brauer-Benke József cikke az afrikai xilofonok történeti és tipológiai vizsgálata vállalkozik, a záró könyveket bemutató rovatban Benkes Mihály egy nagyobb lélegzetű elemzést, olvasószekesztőnk, A. Gergely András egy rövidebb recenziót kínál Olvasóinknak. Mindenkinek elmélyült olvasást kívánok!

Our present autumn issue opens with an interesting piece by Attila T. Horváth, who writes about the petty traders of Tanzanian cities, based upon a recent field research project from April 2016, using photo documentation from the last couple of years. Another study lets us stay within the East African Community: Anna Lator analyzes a much heavier issue, she looks at mass sexual violence during the genocide in Rwanda. The founder and associate editor of our journal, István Tarrósy offers a paper about the new chapter of Japanese-African relations in the wake of the sixth TICAD held recently at the end of the summer this year. While József Brauer-Benke provides a deep historical and typological analysis of African xilophones, in our book review section, Mihály Benkes and our review editor András A. Gergely introduce two books on African politics. I wish you intense and enjoyable reading!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

T. HORVÁTH ATTILA

WAMACHINGA: ÁRUSOK NÉPE A TANZÁNIAI NAGYVÁROSOKBAN

5

A dugóba került, tikkasztó melegben araszoló járművünk körül fiatal férfiak és nők, gyakran gyerekek sürgölődnek és a legkülönbözőbb áruféleséget próbálják eladni. Kezükben, fejükön, hátukon nagy csomagok, szatyrok, edények: a narancstól az üdítőig, a telefontöltőtől a gyerekruháig minden kapható náluk. E fáradhatatlan kereskedők megszokott útvonalukat gépiesen járók be, néhány perc alatt újra szemünk elé kerülhetnek, egy hosszan tartó dugó során akár többször is.

TARRÓSY ISTVÁN

A JAPÁN-AFRIKAI KAPCSOLATOK ÚJABB FEJEZETE: A VI. TICAD VÁLLALÁSAIN

17

1993 óta immáron hatodszor rendezték meg a Tokiói Nemzetközi Afrikai Fejlesztési Konferenciát (TICAD) – most első ízben azonban nem Japánföldön, hanem Kenya fővárosában, Nairobiban, augusztus 27-28-án (eleddig mindig Tokióban vagy Jokohamában tartották a csúcstalálkozót). A Shinzo Abe miniszterelnök által vezetett külpolitikai offenzívával Japán egyértelműen megerősíteni kívánja afrikai hídfőállásait, ezzel együtt pedig felvenni a versenyt az e kontinensen is egyre terebélyesedő kínai jelenléttel. Sőt, ezen túlmutatóan Japán továbbra is éltámogatója az ENSZ intézményi reformjának, mely hangsúlyosabb lehetőséget kínálna természetesen saját magának a nemzetközi szervezeten belül, egyúttal a nemzetközi térben a markánsabb japán álláspont képviselésére. A TICAD japán-afrikai kapcsolatokat tematizáló folyamatának legutóbbi állomását jelentő 2016-os Nairobi Nyilatkozat, de még inkább a 2019-es újabb, ismét Japánban tervezett csúcstalálkozóig terjedő időszak akcióterve részletesen bontja le a szerepvállalás területeit és konkrét projektjeit.

LATOR ANNA

„MÁSOK SZEME LÁTTÁRA ERŐSZAKOLTAK MEG MINKET NAP MINT NAP”

TÖMEGES NEMI ERŐSZAK RUANDÁBAN A NÉPIRTÁS ALATT

25

Az 1994-es genocídium alatt becslések szerint körülbelül 250 ezerre tehető – a főként tuszi nők ellen elkövetett – szexuális erőszakcselekmények száma, a tragédia ezen aspektusa mégsem kapott megfelelő figyelmet. A nemi erőszak mint háborús fegyver „alkalmazása” a legtöbb háborúra – például az 1990-es évek elején a délszláv háborúban a szerbiai muszlimok ellen, vagy a II. világháborúban náci japán katonák által Nankingban elkövetett tömeges nemi erőszak – jellemző, ugyanakkor indítékai, elkövetői, mintázatai és mértéke nem ugyanaz. Lényeges mindez azért, mert nem mindegy, hogy milyen és mekkora távú nyomokat hagy a társadalomban egy konfliktus, és hogy milyen módon dolgozható fel a trauma – ha egyáltalán feldolgozható.

BRAUER-BENKE JÓZSEF

AZ AFRIKAI XILOFONOK TÖRTÉNETI ÉS TIPOLÓGIAI VIZSGÁLATA

45

[...] A történeti adatok áttekintése alapján a xilofonok legkorábbi ábrázolása a 8. század végéről vagy a 9. század elejéről Jáváról a Borobodur templomegyüttes ábrázolásáról ismert. [...] Afrikában a Szaharától délre majdnem mindenhol elterjedtek a xilofonok különböző típusai. A legegyszerűbb xilofontípusoknál a hangzó lapok nincsenek rögzítve. Ez az archaikus forma szubszaharai Afrikában szórványokban és Óceániában szélesebb körben elterjedve fennmaradt.

RECENZIO

BENKES MIHÁLY

MEGMONDANI AFRIKÁNAKI!

BERNARD LUGAN: OSONS DIRE LA VÉRITÉ À L'AFRIQUE

64

A. CERGELY ANDRÁS

KALÓZ ÁLLAM, RADIKÁLIS ISZLÁM VAGY KONSZOLIDÁLÓ POLITIKA?

SZOMÁLIA ESETE ÉS ESÉLYE

73

*„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”
(Publius Syrus)*

sysstrans

WAMACHINGA: ÁRUSOK NÉPE A TANZÁNIAI NAGYVÁROSOKBAN*

T. HORVÁTH ATTILA

A dugóba került, tikkasztó melegben araszoló járművünk körül fiatal férfiak és nők, gyakran gyerekek sürgölődnek és a legkülönbözőbb áruféleséget próbálják eladni. Kezükben, fejükön, hátukon nagy csomagok, szatyrok, edények: a narancstól az üdítőig, a telefontöltőtől a gyerekruháig minden kapható náluk. E fáradhatatlan kereskedők megszokott útvonalukat gépiesen járják be, néhány perc alatt újra szemünk elé kerülhetnek, egy hosszan tartó dugó során akár többször is.

Dar es Salaamban, Tanzánia legnagyobb városában taxizunk. A világvárosi ambíciókat dédelgető város szó szerint a nagyság átkával küzd: nehezen koordinálható terjeszkedését az úthálózat és a forgalom irányítása nem tudja követni. A járművek sok úton szinte reggeltől estig lépésben haladnak. A folyamatos dugó az utazónak megpróbáltatást, a mozgóárusoknak üzleti lehetőséget jelent. Utóbbiakat szuahéliül „machingának” vagy „wamachingának” nevezik és az utcák, országutak képének elmaradhatatlan kellékei.¹

▲ Autókülsőből készült papucsokat árusító férfiak Dar-ban Fotó: Tarrósy István, 2016

„A szó eredetileg egy délről jött népcsoportot jelölt” – magyarázza kérdésünkre sofőrünk, Amani, aki lakonikus nyugalommal vezeti autóját és nem nagyon foglalkozik a megszokott látvánnyal, az egy teljes áruház választékát felvonultató mozgóárusokkal. „Régebben főleg kiskereskedők voltak, de ma már mindenkit így hívnak, aki mozgóárusként dolgozik” – teszi hozzá.

A machingák nemcsak a dugóba került autók, hanem az országutak mentén megálló autóbuszok mellett is pillanatok alatt megjelennek, hogy frissítőket, gyümölcsöket áruljanak. Kiből verbuválódnak? A kutatók általában az egész kontinensre jellemző, a vidékről a városba irányuló migrációs folyamatok leglátványosabb jellegzetességeiként számolnak velük.² E migrációs folyamatok több hullámban jelentkeztek Tanzánia története során. A gyarmati időszak előtti népességmozgásokat okozhatták háborúk, természeti csapások vagy a mezőgazdaságból – kimerült földekből – fakadó gondok, de ezek jobbára falvak és falvak közötti mozgást jelentettek.

A gyarmati időszak – a mai Tanzánia Tanganyika és Zanzibár egyesülésével 1964-ben született meg, korábban brit mandátumterület volt – az árunövények ültetvényes termelésével, a bányák nyitásával és a (városi) szolgáltató szektor fejlődésével a városba történő áramlást felgyorsította. A különféle régiók, tartományok egyenlőtlenül fejlődtek. Egyesek inkább munkásokat bocsájtottak ki (mint például a nyugati Kigoma vagy Rukwa, ahol nem voltak szizál, kávé vagy gyapotültetvények) másoknál, – mint például a fejlettebb Mwanza, Shinyanga, Kilimanjaro vagy Tanga, – nemcsak az árunövények, hanem az élelmiszertermelés is lényeges volt, Iringa és Mara főként katonákat adott. (Liviga és Mekacha, 1998: 5)

▲ Megbízható sofőrünk, Amani - Fotó: Tarrósy István, 2016

Olyan dolog >
nincs, amit
ne lehetne
megvenni az
utak mentén -
Fotó: Tarrósy
István, 2016

A függetlenség elnyerése után a népességmozgások iránya lényegesen nem változott, de idővel nemcsak a falvakból, hanem a kisebb városokból is a nagyobb városi centrumokba költözött a főként a fiatalabb korosztályhoz tartozó népesség jelentős része. Tanzánia városi lakossága nem érte el a kétszázezer főt 1948-ban, ez több, mint a háromszorosára, 685 ezer főre emelkedett 1967-re, alig több mint tíz év múlva pedig egymillióval nőtt ez a szám. Az egykori főváros népessége 1900 és 1948 között 20.000-ról 70.000-re nőtt, az ötvenes és hetvenes évek között pedig évi 7-8%-os növekedéssel számolhatunk. Az ország népessége húszévente duplázódik meg, Dar es Salaamban ugyanez tíz évente megy végbe: körülbelül minden harmadik város-lakó itt él, de csak egy részük született itt, sokan más országrészekből kerülnek ide, egyesek külföldi (kongói) menekültek. A már gyökeret vert újdonsült város-lakók pedig előkészítik a terepet a későbbi jövevényeknek: rokonoknak, barátoknak, vagy a saját népcsoport-hoz tartozó ismeretleneknek. (Uo: 6)

Az ország népessége húszévente duplázódik meg, Dar es Salaamban ugyanez tíz évente megy végbe: körülbelül minden harmadik város-lakó itt él, de csak egy részük született itt, sokan más országrészekből kerülnek ide, egyesek külföldi (kongói) menekültek.

▲ Főző nők az utcán: készül a reggeli - Fotó: Tarrósy István, 2016

▲ Böröndárús a szeméthegy tetején - Fotó: Tarrósy István, 2016

▲ Az állandósult dugókban sokan vásárolnak - Fotó: Kalmár Lajos, 2011

A városok nem pusztán gazdasági lehetőséget nyújtanak, hanem új kapcsolatok sokaságát, ennek révén a társadalmi mobilitás lehetőségét. A kilencvenes évek elején a migráció addig példátlan hulláma indult meg, amelyet a tanzániai rendszerváltás okozott. A jelenséget megelőzte a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap által előírt strukturális kiigazító programoknak (Structural Adjustment Programmes, SAP) a nyolcvanas évekre – legalábbis Tanzániában – egyértelművé váló kudarca és az ezt eredményező elszegényedés. A folyamat együtt járt a nyugati donorok által előírt politikai demokratizálási kívánalmakkal is. A makroszintű elképzelések – mint az állami szektor súlyának csökkentése, vagy a piacliberalizáció (1984) – szembetűnő (negatív) lenyomata volt a nagyvárosokban szerencsét próbáló fiatalok – köztük a későbbi árusok – nagy tömegű megjelenése. 1995-ben tartottak először választásokat az országban, amely nagyobb mozgási szabadságot eredményezett – nemcsak politikai téren.

▲ *Vízárus fiú - Fotó: Kalmár Lajos, 2011*

Az átlagos machinga szociális háttéréről a kutatók a kilencvenes évek végén a következőket állapították meg, és ez máig sem nagyon változott: szinte kivétel nélkül fiatal, húsz és harminc év közötti nő, gyermekes férfiak, akikre átlagosan négy eltartott családtag jut. Tízből kilencnek csak általános iskolai végzettsége van, háromnegyed részük nagy létszámú földműves családból jött, körülbelül 10-10%-uk nomád pásztor (főként maszaj) vagy halász háttérrel rendelkezik. (Uo: 15-16, 19)

A kevés női machinga általában újságot árul, de sokan inkább a „mama lishe” vagy „mama ntilie”-nek nevezett területen tevékenykednek (a szuahéli szavak jelentése kb. „mama etess”). Ez utcai kifőzdék működtetését jelenti, és az informális gazdaság machingák melletti másik mindennapi látványossága: főként a számos építkezés miatt van szükség a munkásokat kiszolgáló élelmezésre is.

A közvélekedéssel ellentétben ezen árusok többsége manapság nem kizárólag a déli, szegényebb tartományokból, Mtwarából vagy Lindiből jött, hanem bárhonnan, ahol kevés a munkalehetőség. A kibocsájtó tartományok legszegényebb részéről többen jönnek, gyakran rokoni kapcsolatok révén kerülnek a nagyvárosokba. (Uo: 15)

Egyes népcsoportok, mint például a délen élő makondék nagyobb mobilitása történelmi és társadalmi okokra is visszavezethető. Sokan közülük már a 19. századi karavánkereskedelem idején nagy területeket jártak be, így később sem riadtak vissza a vándormunkától. Dar es Salaam híres, a Mwenge városrészben lévő, fafaragó műhelyekből, üzletekből álló „makonde falvában” évtizedek óta dolgoznak az ügyes kezű mesterek.³ (Saetersdal, 1999: 128) A modern kori migráció háttérében azonban

▲ Gyerekjátékokat árusító machingák - Fotó: Kalmár Lajos, 2011

▲ *A hűsítőkre mindenki vevő a nagy melegben - Fotó: Kalmár Lajos, 2011*

elsősorban a kesudió- és földimogyoró-ültetvényeiről híres déli területek túlnépese-
désből fakadó problémák állnak. A fiatal makonde férfiak nehezen tudnak földet,
ültetvényt szerezni, az állami vagy egyéb szektorban pedig nincsenek pozíciók.
E területek infrastrukturális fejlettsége egyébként is kicsi, rossz az ivóvíz- és áram-
ellátás, kevés az iskola.

Dar es Salaam vonzó célpontja a machingává váló fiataloknak: egy felmérés
szerint közel felük az általános szociális és gazdasági lehetőségek miatt érkezett,
mintegy egyharmaduk pedig rokont, barátot, ismerőst követett. A fennmaradók
nagyobb hányada főként üzletelni akart, néhányan pedig tanulmányi lehetőségeket
kerestek. (Liviga és Mekacha 1998: 30) A legtöbbjük nem önszántából hagyta el
lakhelyét.

▲ *A szomszédos Kenyában is mindennapos látvány az utak mentén kereskedők sokasága -
Fotó: Kalmár Lajos, 2011*

Az árusok megítélése a lakosság és a politikusok körében egyaránt ellentmondásos: ugyan sokan vásárolnak tőlük, valamint látják, a kilátástalan munkalehetőségek áldozatai ők, de nagy mobilitásuk miatt egyesek bizalmatlanok is velük szemben. Egyes erőszakos események – mint például a 2016 februárjában történt bűntény, amikor egy árut szállító kereskedő a terepjárójával véletlenül ráhajtott az út szélén paradicsomot áruló machinga árujára, és ezért agyonverték – szintén növelik rossz megítélésüket.⁴

A hatóságok igyekeznek érvényt szerezni a városvezetés akaratának, akik szabályozni próbálják a koordinálhatatlan üzleti tevékenységet, amely nem a város, hanem a szürke gazdaság szereplőinek bevételeit növeli, de ez a korrupció és a szervezetlenség miatt nehézkesen halad. A rendőrség időnként kijelöl területeket az árusításra, más zónákban korlátozza azt, de ezt a gyakorlatban nehéz betartatni. A nagypolitika kampányaiban rendszeresen visszatérő kérdés az árusok helyzete: a teátrális megnyilvánulásokra hajlamos Magufuli elnök a közelmúltban akadályozta meg, hogy a városi hatóságok kisöpörjék az árusokat a Viktória-tó melletti Mwanzából. Az elnök utasította az előljárókat, hogy kezeljék békésen a helyzetet, és jelöljenek ki zónákat az árusításra, rendezzék a kereskedelmi engedélyek kérdését. Kijelentette, hogy szüksége van ugyan az adókra, de mivel választói olyan szegény emberek, mint a machingák, nem tőlük, hanem a nagykereskedőktől vár több adót.⁵

Sok machinga nem a saját szakállára dolgozik, hanem viszonteladó. Egy ilyen, telefontöltőket áruló fiútól megtudtuk, hogy legfeljebb 5-600.000 shillinget⁶ keres havonta, és ez nagyon kevés a biztonságos túléléshez: ebből kell élelmet vásárolnia, ruházkodnia, lakbért, adott esetben orvost fizetnie. „Van, amikor több töltőt is eladok

naponta, de előfordul, hogy egyet sem” – mutatott rá az üzleti szerencse forgandóságára a fiatalember, akivel egy az egyik forgalmas útkereszteződésben beszélgettünk. Az általa kínált árú nem lepett meg minket annyira, mint az a szürreális kép, amely az egyik esti dugóban tárult elénk: az egyik machinga egy egész sorozat, nagyon művesen kidolgozott csúzlival házalt. Az eszköz Y alakú fája akkurátusan be volt tekerve és ragasztva kerékpárbelsőből kivágott csíkokkal, és a csúzli gumija is biciklié volt eredetileg. Döbönt kérdésekre, hogy ki az, aki csúzlit akar vásárolni az esti dugóban, és ki az, aki egyáltalán felfedezi a piaci rést a csúzlik készítésével, Amani, a sofőrünk kérdéssel válaszolt: „Akarsz talán egyet venni?” Nemleges válaszom után a helyi piaci kereslet és kínálat új dimenziói tárulnak fel előttem: itt mindenkinek van csúzlija, neki is. Tenyéryni kertjében, ha madarak dézsmálják a zöldséget, használnia kell, sőt szerinte – bár nem tudom eldönteni, hogy nem viccből mondja-e – még a katonák is ezzel gyakorlatoznak. Végül is igaza van, a szükség találékonyvá teszi az embert, árúst és vevőt egyaránt: miért ne vehetnénk csúzlit a machingáktól a forgalmi dugó kellős közepén, ha vehetünk szobrokat, kesudiót, telefont, vagy akár menyasszonyi ruhát is? ☀

▲ A mozgás állandó: valaki mindig visz valamit, szállít, elad, vesz, cserél - legyen az akár sok száz kiló liszt - Fotó: Kalmár Lajos, 2011

Jegyzetek

- * A publikáció a Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány (PAGEO) támogatásával valósult meg. A 2016 tavaszán lebonyolított, az MNB PAGEO és az AHU által támogatott terepmunka résztvevői voltak: Dr. T. Horváth Attila és Dr. Tarrósy István.
- 1 Az irodalmi szuahéliben az egyes számú alak mmachinga, a többes wamachinga. A kutatók és a lapok általában az utóbbit, vagy a rövid „machinga” kifejezést használják, ebben a cikkben is ezt használom.
 - 2 E cikkben elsősorban a Dar es Salaami Egyetem két kutatója, Athumaini J. Liviga és Rutagiri D. K. Mekacha vizsgálódásaira támaszkodom, akik 1998-ban komplex szociológiai elemzést publikáltak a témában.
 - 3 Bár a jó üzlet reménye miatt e faragók között manapság már nemcsak makondékat találunk.
 - 4 <http://www.tanzaniatoday.co.tz/news/wamachinga-wamuuu-tajiri-kwa-mawe-dar>
 - 5 <http://www.mwananchi.co.tz/habari/Magufuli-azuia-wamachinga-kuondolewa/1597578-3341862-10txlekz/index.html>
 - 6 Ez kb. 63 és 76 ezer forint között mozog. Összehasonlításképpen, 2015 áprilisában egy kiló bab ára Dar es Salaamban mintegy 1380 shilling, egy kiló liszt 1100, a rizs 2200 shilling volt. [file:///C:/Users/User/Desktop/tanzania-economic-update-why-should-tanzanians-pay-taxes-the-unavoidable-need-to-finance-economic-development.pdf 57. old.]

Felhasznált irodalom

- Liviga, A.J. and Mekacha, R.D.K. (1998): *Youth migration and poverty alleviation: a case study of petty traders (wamachinga) in Dar es Salaam*. Research Report 98.5. Dar es Salaam: REPOA. Letölthető: <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/123456789/1806>
- „Magufuli azuia wamachinga kuondolewa” [Magufuli megakadályozta a machingák eltávolítását] in *Mwananchi*, 2016. augusztus 12. Letölthető: <http://www.mwananchi.co.tz/habari/Magufuli-azuia-wamachinga-kuondolewa/1597578-3341862-10txlekz/index.html>
- Mihanjo, E.P. and Luanda, N. N. (1998): The south-east economic backwater and the urban floating Wamachinga. (222-233) in *The making of a periphery: economic development and cultural encounters in southern Tanzania*/ edited by Pekka Seppala, Bertha Koda
- Saetersdal, Tore (1999): „Symbols of Cultural Identity: A Case Study from Tanzania”. *African Archaeological Review*, Vol. 16. No. 2. pp. 121-135.
- „Wamachinga wamuuu tajiri kwa mawe – Dar” [A machingák agyonköveztek egy kereskedőt Darban] in *Tanzania Today*, 2016. február 16. Letölthető: <http://www.tanzaniatoday.co.tz/news/wamachinga-wamuuu-tajiri-kwa-mawe-dar>
- World Bank Group (2015): *Tanzanian Economic Update: Why Should Tanzanians Pay Taxes? The unavoidable need to finance economic development*, Washington, DC: World Bank Group

▲ Bőr ülőgarnitúrákra is lehet aludni az utcán a szubszaharai Afrikában - Fotó: Tarrósy István, 2011

English Abstract

Wamachinga: Petty traders in Tanzanian cities

One of the daily realities of Sub-Saharan African cities is the constant presence of petty traders along the roads - selling all kinds of goods and products, selling anything one can imagine.

Navigating among cars in non-stop traffic jams, young men (but more and more women and children, too) offer cold drinks, but if needed, one can buy mobile phone chargers, toddlers' clothes, pots, everything, or anything. Based on recent field research, the paper provides an insight into the background of the 'machinga' culture in Dar es Salaam, Tanzania. The photos were taken during different visits in the last five years.

A szerzőről

(PhD) történész, , könyvtáros, a Pécsi Tudományegyetem Afrika Kutatóközpont külső munkatársa. Szakterülete Kelet-Afrika társadalomtörténete.

About the Author

(PhD), historian, librarian, contributor of the Africa Research Centre, University of Pécs. His field of research is the social history of East Africa.

athorvath@omikk.bme.hu

IMMIGROFESZT
A befogadó város

Az IMMIGROfeszt egy több állomásos rendezvénysorozat, mely közelebb hozza a pécsi lakosokat a városban tanuló külföldi, 3. országból érkezett egyetemistákhoz. A projekt során a hallgatók bevonásával ország-prezentációkat, beszélgetéseket, előadásokat, kvízeket, filmvetítéseket, zenei programokat szervezünk, az együttélést és integrációt segítve.

Kedvelje FB-oldalunkat, hogy értesüljön rendezvényeinkről!
www.facebook.com/immigrofeszt

MIGRÁCIÓ A 21. SZÁZADBAN

SZERKESZTETTE:
TARRÓSY ISTVÁN
GLIED VIKTOR
VÖRÖS ZOLTÁN

publikon
KIADÓ

Tarrósy István – Glied Viktor – Vörös Zoltán (szerk.)

Migráció a 21. században

Napjainkban a migráció okozta társadalmi, gazdasági és politikai hatások kezelése jelenti az egyik legnagyobb kihívást az államok számára, legyen szó aggasztó mértékű el- és kivándorlásról, vagy a migránsokat befogadó országban időről-időre fellobbanó, együttéléstről szóló vitákról. Az ENSZ jelentése szerint jelenleg több mint 240 millió embert érint a migráció, érthető tehát, hogy a kérdéssel foglalkozni kell.

A kötet szerzői hatalmas – a migráció számtalan aspektusát érintő – ismeretanyagot összegeztek fejezeteikben, kiemelve a manapság leginkább érdeklődésre számot tartó problémákat és dilemmákat.

A könyv első részének tanulmányai részletesen tárgyalják a migráció alapfogalmait, biztonságpolitikai, jogi és emberi jogi aspektusait, aktuális tendenciáit, valamint hatásait. A második rész Földünk különböző régióinak migrációs mintáit, illetve jellemzőit veszi számba, külön figyelmet szentelve Ázsia, Afrika, Dél- és Észak-Amerika, valamint az Európai Unió térségének, de természetesen helyet kap benne Magyarország helyzetértékelése is.

A kötetet ajánljuk mindazon olvasó számára, aki mélyebben szeretné megismerni és megérteni a migrációt kiváltó tényezőket, a vándorlás folyamatát és a bevándorlás okozta következményeket.

A kötet megrendelhető a kiadónál!

www.publikon.hu

A JAPÁN-AFRIKAI KAPCSOLATOK ÚJABB FEJEZETE: A VI. TICAD VÁLLALÁSAI¹

TARRÓSY ISTVÁN

1993 óta immáron hatodszor rendezték meg a Tokiói Nemzetközi Afrikai Fejlesztési Konferenciát (TICAD) – most első ízben azonban nem japánföldön, hanem Kenya fővárosában, Nairobiban, augusztus 27-28-án (eleddig mindig Tokióban vagy Jokohamában tartották a csúcstalálkozót). A Shinzo Abe miniszterelnök által vezetett külpolitikai offenzívával Japán egyértelműen megerősíteni kívánja afrikai hídfőállásait, ezzel együtt pedig felvenni a versenyt az e kontinensen is egyre terebélyesedő kínai jelenléttel. Sőt, ezen túlmutatóan Japán továbbra is éltámogatója az ENSZ intézményi reformjának, mely hangsúlyosabb lehetőséget kínálna természetesen saját magának a nemzetközi szervezetten belül, egyúttal a nemzetközi térben a markánsabb japán álláspont képviselőjére. A TICAD japán-afrikai kapcsolatokat tematizáló folyamatának legutóbbi állomását jelentő 2016-os Nairobi Nyilatkozat, de még inkább a 2019-es újabb, ismét Japánban tervezett csúcstalálkozóig terjedő időszak akcióterve részletesen bontja le a szerepvállalás területeit és konkrét projektjeit.

Japán évtizedek óta megbecsült partnere több afrikai államnak. A szigetország nem csupán a kormányzati retorika szintjén kötelezte el magát az afrikai fejlesztés támogatásában, hanem mikroprojektek és nagyvolumenű beruházások formájában valós tevékenységet végez „terepen”. Sőt, egyre inkább az általa finanszírozott projektek fenntartásának (maintenance) megfelelő utánkövetését és az ehhez szükséges mechanizmus kialakítását, illetve humán és pénzügyi erőforrások biztosítását tartja kívánatosnak. E tekintetben a nemzetközi közösség egésze számára tematizáló erővel jelöl ki fejlesztési útvonalakat. Sokszor ugyanis a donor, vagy fejlesztési partner jelenléte és részvétele a működtetésben adhatja annak garanciáját, hogy a létrehozott projekt a közösség számára fennmarad – a részvétel e tekintetben Japánnak azonban mindinkább a „bevonó” (inclusive) fejlesztést jelenti: a helyi szinteken élők aktív szerepvállalását a projekt megtervezésétől a kivitelezésen át a fenntartásig bezárólag.

Alkalmazkodó államként (adaptive state)² Japán ezidáig képes volt a nemzetközi változásokhoz képest alakítani külpolitikai célkitűzéseit. Hosszú távú célkitűzésként nem pusztán a japán hatalmi aspirációk kielégítését fogalmazta meg, hanem inkább egy olyan nemzetközi rendszer létrehozását, amely „a japán érdekek védelmét” képes szolgálni. Számos Japán-kutató úgy látja, hogy Japánt sokkal inkább érik a

TICAD
NAIROBI 2016

ジャイカ
JICA

változóban lévő rendszerrel kapcsolatos kihívások, mint más államokat, ugyanis a regionális riválisok – főként Kína – építkezése mellett az egész globális kormányzási architektúra átalakítása döntően befolyásolja geostratégiai helyét, szerepét és lehetőségeit. Azáltal azonban, hogy Japán fenn kívánja tartani a status quo-t, egyértelműen kinyilvánítva, hogy továbbra is nagyhatalom, az egykori G6 egyik alapítója, a G8 nemzetközi rendszerben elfoglalt súlyának szószólója, és tematizálási képességét, diplomáciai innovációit a fejlődő térségek irányában prioritásként kezeli. Az általa alkalmazott újítások, például szervezetek létrehozása, intézmények felállítása tekintetében – így maga a TICAD is, de akár az ASEAN Plus Three (APT) is – célzottan e status quo megerősítését szolgálják.

Reálpolitikai megfontolások ezt megerősíteni tudják, hiszen Japán közvetlen környezetében Kína regionális hatalommá nőtte ki magát, melyet Japán egyensúlyban óhajt tartani, nem csupán a japán-kínai kétoldalú relációban, hanem a délkelet-ázsiai tér egészére vonatkoztatva egyaránt.

Az első értékelések szerint a Nairobiban megrendezett VI. TICAD-dal mindkét oldal nyerhet: az afrikai államok további, elsősorban infrastruktúra-fejlesztési forrásokhoz jutnak, a japán kormány pedig energiabiztonságát erősítheti afrikai nyersanyagok kitermelésével és importjával. Azzal együtt, hogy a kormányzati erőfeszítések a nemzetgazdasági érdekek szolgálatában igyekeznek bővíteni a kapcsolatokat, összességében a kép azonban még mindig nem értelmezhető derűsnek Japán számára, ugyanis mind a mai napig maga a japán társadalom nem igazán látja (be) saját maga számára fontosnak az afrikai fejlesztésben láttatott eddigi meghatározó japán szerepvállalást. A képet kissé árnyalja a 2008-as TICAD IV, ahol is mind a japán civil szektor, mind az üzleti élet képviselői az azt megelőző időszakhoz képest hangsúlyosabban vettek részt. E megközelítésekből szemlélve is fontosnak minősíthető a japán kormány azon döntése, hogy a TICAD VI csúcskonferenciát afrikai terepen, az afrikai kontinens egyik mérvadó gazdaságában, Kenyában tartották.

A hatodik tanácskozás témái között kiemelt fontossággal bírt az afrikai gazdaságok diverzifikálásához való hozzájárulás, az iparosítás előmozdítása, a nők és általában a fiatalok számára létrehozható munkahelyek gyarapítása, az egészségügy további fejlesztése, valamint a terrorizmus elleni harc folytatása. Nem csoda, hogy ez utóbbi kapcsán Shinzo Abe külön megbeszélést folytatott Ismail Omar Guelleh-lel, Dzsibuti elnökével. E parányi afrikai ország ad otthont ugyanis Japán első teljes körű tengerentúli katonai bázisának, melyet a szigetország 2011-ben indított útjára a térség vizein garázdálkodó kalózkodás visszaszorítása céljából. Az itt tevékenykedő Japán Önvédelmi Haderő (Japan Self-Defense Force) mintájára hamarosan Kína is állomást nyit Dzsibutiban.

A 2013-ban, az akkori ötödik TICAD³-on bejelentett 32 milliárd dolláros japán támogatáshoz képest további 30 milliárdot ígért a japán kormányfő a tanácskozáson résztvevő 34 afrikai országnak. A 32 milliárdot akkor egy ötéves időtartamra tervezték, tehát a most bejelentett összeg már 2016-tól éves szinten jelent addicionális forrásokat. A japán kormány 10 milliárd dollár infrastruktúra-fejlesztési keretet határozott meg, melynek felhasználását az Afrikai Fejlesztési Bankkal közösen fogja koordinálni. A további 20 milliárdot Abe a privát szektortól remél, különböző beruházások, befektetések formájában.

A kenyai tanácskozás záródokumentumában három fő kihívást említettek meg a résztvevők: az első az afrikai gazdaságok diverzifikálásának nehézségei, és e tekintetben annak konstatálása, hogy a 21. század első évtizedében Afrika a nyersanyagok exportálásának még inkább kiszolgáltatott régióvá vált. Nemhogy csökkent volna e függősége a külföldi piacoktól, hanem éppen Afrika még inkább nyersanyagfüggő lett. Ez az „erőforrás-átok” hosszú távon okoz fejtörést minden érintett szereplőnek. A második tétel az Ebola-járvány és annak visszaszorítása, de általában a járványok terjedésének megfékezése. A harmadik pedig a terrorizmus terjedésének és a helyi konfliktusoknak a visszaszorítása, egyúttal a klímaváltozás által jelentkező természeti jelenségek – elsősorban az elsivatagosodás – kezelése, mellyel maga az Afrikán belüli migrációs folyamatok is további értelmezést nyernek.

A TICAD-folyamattal és e legutóbbi csúcstalálkozóval Japán bizonyosan képes pozícióit megerősíteni mind az afrikai kontinensen, mind a nemzetközi közösségben. A Japán által szorgalmazott együttműködési modell a Dél–Dél kapcsolatok fejlődésének, valamint az ún. háromszög-kooperációknak kedvez – ez utóbbiban pedig a technológiailag, gazdaságilag fejlettebb országok is könnyedén szerepet vállalhatnak mint a háromszög egyik csúcsa. ☀

A Nairobi Deklaráció megvalósítási tervének⁴ fókuszterületei

I. Pillér: A strukturális gazdasági átalakulás előmozdítása gazdasági diverzifikáció és iparosítás révén

I.1. Gazdasági diverzifikáció és iparosítás

- (többek között) regionális értelemben (a régiós gazdasági integrációkra gondolva) vett fejlődés, mely az afrikaiak saját elképzeléseit részesíti előnyben
- nemzetközi együttműködések magas minőségű kutatási projektek, technológiai transzfer és innováció tekintetében
- piacorientált fenntartható mezőgazdaság és halászat elősegítése kiscgazdák, farmerek és halászok között
- a fiatalok és nők kapacitásfejlesztésével az állami és privát partnerségek előmozdítása
- Afrika óceáni gazdaságának erősítése a tengeri erőforrások fenntartható felhasználása, a kikötői kapacitások és a tengeri szállítás fejlesztése által
- az agrobiznisz lehetőségeinek szélesítése

I.2. Minőségi infrastruktúra

- a környezetet kímélő módon Afrika globális térbe való bekötöttségének fejlesztése, kikötők, közutak, vasutak, repterek stb. Építésével
- a projektekhez fejlesztési bankok, mint pl. az Afrikai Fejlesztési Bank bevonása
- az afrikai kontinensen oly bőségesen elérhető alternatív energiaforrások (pl. geotermikus, nap, víz) felhasználásának ösztönzése, ezzel pedig a természeti környezet terheltségének csökkentése
- az elektronikus alapú kommunikáció fejlesztése, a kommunikációs lehetőségek bővítése, kiszélesítése

I.3. Privát szektor és emberi erőforrások

- a mindennapokban alkalmazott munkamódszerek fejlesztése, új módszerek bevezetése a hatékonyság érdekében
- a gazdasági környezet fejlesztése, hangsúllyal a Különleges Gazdasági ónákra (Special Economic Zones – SEZ), melyekkel a külföldi befektetések volumene is növelhető
- az innováció és az ICT-megoldások ösztönzése
- a kis- és középvállalkozások támogatása, megfelelően kedvező finanszírozási megoldások biztosításával – ehhez ismételten multilaterális fejlesztési bankok (pl. Afrikai Fejlesztési Bank) bevonása
- a humán erőforrás fejlesztése, erősítése, különösen az innováció, a tudományok, az ipar területein, hangsúllyal a női kutatók és vállalkozók támogatására, helyzetbe hozására, biztosítva számukra az iskolába járás lehetőségét az iskola-rendszer valamennyi szintjén, valamint a szakképzési programokba való belépést
- egy, a legmagasabb szinten szerveződő üzleti fórum létrehozása, mely afrikai és fejlett államok képviselőit köti még jobban össze mind az állami, mind a privát szektorok tekintetében

II. Pillér: Az élet minőségi fejlesztése érdekében kialakított rugalmas egészségügyi rendszerek támogatása

II.1. Az egészségügyi rendszerek megerősítése

- a helyi szintek bevonásával a nemzetközi egészségügyi szabályozások implementációja, főként a megfigyelés mechanizmusainak erősítése és a laboratóriumi kapacitások fejlesztése révén
- az egyes régiókban az összefogás és az ezt segítő mechanizmusok serkentése, hangsúlyosan a fertőző betegségek kutatására, a lehetséges fertőzések terjedésének megakadályozására
- az egészségügyi intézményekben, szerevezetelnél kapacitásfejlesztés és a gender-egyensúly szempontjainak figyelembe vétele
- az állami források hatékony felhasználása, valamint a nemzeti pénzügyi erőforrások megfelelő becsatornázása a szektorba
- az egészségügyi információs rendszerek integrációja, hatékony(abb) irányítása
- a biztonságos vízhez való hozzáférés, illetve általában a higiénia promóciója, a mindennapi higiénikus viselkedés feltételeinek javítása (fizikai és mentális egyaránt) annak érdekében, hogy a fertőző betegségek, járványok terjedésének kockázata csökkenhessen a közösségi közegészségügyi fejlesztésekbe a civil szervezetek hathatós bevonása, e szervezetek kapacitásfejlesztése
- a védőoltások kiterjesztése, az oltásokkal kapcsolatos ellátórendszer kiépítése, fejlesztése
- az egyes fertőző betegségekkel kapcsolatos kutatások támogatása, a megelőzés, a diagnosztika és a kezelés együttes fejlesztése

II.2. A közegészségügyi krízishelyzetek kezelése

- a gyorsreagálású kapacitások fejlesztése, különösen a járványok terjedésének megakadályozása érdekében
- az Egészségügyi Világszervezet (WHO) vészhelyzetekre megalkotott programjainak, módszereinek alkalmazása, azoknak a mindennapi gyakorlatba ültetése
- szoros(abb) együttműködés a WHO-val és a Világbankkal, főként a járványok megfékezése tekintetében

II.3. Egyetemes Egészségügyi Ellátás (UHC)

- UHC-szemléiségű közpolitikai reform előmozdítása
- megfelelő humán erőforrás kiépítése mind a közpolitika megalkotói, mind annak megvalósítói szintjein
- regionális együttműködések szorgalmazása a jó nemzetközi tapasztalatok átadásával, mindvégig a nemzeti szintek koordinációs készsége, képessége megtartásával, azok fejlesztésével
- az összetett egészségügy, illetve egészségügyi gondozás és gondoskodás koncepciójának széles körű megismertetése, az egészség tudatos nevelés erősítése, a lányok és nők egészségügyi járatosságának fokozása

II.4. Táplálkozás

- az alultápláltság elleni küzdelem fokozása kétoldalú és sokszereplős nemzetközi partnerségek formájában
- az élelmiszer- és táplálkozásbiztonság növelése többek között az információ-áramlás, az általános tájékoztatás javításával
- összhang erősítése más nemzeti szintű közpolitikai kérdésekkel, tervezéssel, különösen az egészségügy, a víz, a higiénia, illetve a mezőgazdaság területein

III. Pillér: A társadalmi biztonság szorgalmazása az általános jólét (vagy inkább: jobb lét) érdekében

III.1. Társadalmi biztonság és béketeremtés

- humanitárius és fejlesztési segítségnyújtás az oktatás, képzés szektoraiban főként olyan területeken élő és a hangsúlyozottan veszélyeztetett helyzetben lévő társadalmi csoportok számára, mint pl. a nők, a fiatalok, a menekültek, valamint az otthonaikat elhagyni kényszerülők
- a konfliktusok alatti és utáni szexuális és gender-alapú erőszakos cselekmények visszaszorítása
- a társadalmi bevonás erősítése, a bevonó fejlesztés (inclusive development) koncepciójának szorgalmazása
- a fiatal generációk és különösen a nők foglalkoztatottságának előmozdítása
- a határvédelem rendszerének holisztikus megközelítésben vett fejlesztése, figyelembe véve mind a nemzeti integritás, mind a migránsok jogainak ügyét
- a béke megőrzése, fenntartása érdekében a nemzeti és regionális kapacitások fejlesztése, a regionális és nemzetközi intézmények megerősítése, speciálisan békefenntartó (ki)képzőközpontok létrehozásával

III.2. Terrorizmus és a szélsőségek erőszak

- a kormányzati kapacitások erősítése a terrorizmus elleni küzdelemben, az csempész tevékenységek és általában a korrupció visszaszorítása
- a határokon átívelő illegális tevékenységek elleni határmenti összefogások erősítése
- általában a közösségek közötti béke kultúrájának terjesztése
- civil szervezetek bevonásával a konfliktuskezelés kultúrájának, módszertanainak átadása, terjesztése

III.3. Globális kérdések és kihívások *(itt az ügyek felsorolását adjuk közre)*

- klímaváltozás és természeti katasztrófák
- élelmiszerbiztonság
- a tengerek biztonsága (elsősorban a kalózkodás elleni küzdelem, annak visszaszorítása a hajózható vizekről)
- a nemzetközi jog fontossága
- az ENSZ szerepe (elsősorban a Biztonsági Tanács reformjával, azaz a BT-tagsági viszonyok megváltoztatásával)

Jegyzetek

- 1 E cikk a szerző Messzelátó blogon megjelent írásának bővített, kiegészített változata.
- 2 A japán alkalmazkodó államról lásd: Thomas U. Berger, Mike Mochizuki és Jitsuo Tsuchiyama (szerk.) (2007): *Japan in International Politics. The Foreign Policies of an Adaptive State*, Lynne Rienner Publishers c. könyvét.
- 3 Erről is lásd bővebben: Tarrósy, István (2013): „Japán Afrika-politikája a TICAD V után”. *Kül-Világ*, Vol. 10. No. 2, pp. 1-16.
- 4 A TICAD VI Nairobi Implementation Plan (Interneten elérhető: http://www.mofa.go.jp/af/afi/page3e_000549.html) lényegi összefoglalója.

A szerzőről

egyetemi docens, igazgató
Pécsi Tudományegyetem,
Afrika Kutatóközpont

About the Author

Associate Professor, Director
Africa Research Centre,
University of Pécs

tarrösy.istvan@pte.hu

English Abstract

New Chapter in Japanese-African Relations: Commitments at the TICAD VI

The Tokyo International Conference on African Development (TICAD) has been organized the sixth time since its launch in 1993 – first time, however, not on Japanese soil, but in Kenya’s capital, Nairobi, at the end of August 2016. The pragmatic foreign policy offensive led by Prime Minister Shinzo Abe certainly intends not to lag behind that of China, as well as to stay focused in thematically dominating African development as such in the international system. The TICAD VI also shows that Japan wants to go along with its confident manner of inclusive development and ownership in African societies, therefore, to contribute to the rise of the badly needed ‚African agency’. The article gives an overview of the TICAD process and shows the major points of agreement at the Nairobi forum.

„MÁSOK SZEME LÁTTÁRA ERŐSZAKOLTAK MEG MINKET NAP MINT NAP”¹

TÖMEGES NEMI ERŐSZAK RUANDÁBAN A NÉPIRTÁS ALATT

LATOR ANNA

*„Nem az ősi törzsi indulatok fékevesztett kitöréséről van szó...
A gyűlöletet és a félelmet egy modern elitréteg szándékosan
állította saját szolgálatába hatalma megtartásáért.”²*

/Leave None to Tell The Story/

A gyakran Kelet-Afrika Svájca néven is emlegetett mintegy 26 ezer négyzetkilométeres országban, Ruandában körülbelül 800 ezer ember vesztette életét 1994-ben. A főként a többségi hutu csoport által a tuszik és mérsékelt hutuk megsemmisítésére irányuló népirtás és a harc valamivel több, mint három hónapig tartott.³ Bár a világsajtóba gyakorlatilag tisztán etnikai konfliktusként vonult be a ruandai népirtás, utólag tudjuk, hogy számos tényező – mint a hatalmas népsűrűség, föld- és élelmiszerhiány, korrupció, világgazdasági tényezők stb. - és egy céltudatos, eredetmítoszt hangsúlyozó gyűlölet-propaganda együttesen vezetett a véres konfliktusig (Diamond 2009:305-21).⁴ Annak ellenére, hogy a tuszi állattenyésztők, a hutu földművesek – és a vadászó tuák, akik körülbelül a társadalom 1%-át alkották – közt inkább gazdasági, mint etnikai eltérés volt, az addig valamilyen mértékben átjárható kategóriákat – ahogy T. Horváth Attila fogalmaz – „a gyarmati törvénykezés merev etnikai címkévé változtatta” (T. Horváth, 2008) a huszadik század első felében. Később, a média által is gerjesztett gyűlölet mentén meghatározott ország az ezredfordulóhoz közelítve, 1994. április 6-án – amikor az 1973 óta hatalmon lévő hutu Juvénal Habyarimana gépét lelövik - jutott el a történelem egyik legbrutálisabb népirtásához. A genocídiumhoz, amelyben katonák és civilek, szomszédok és rokonok estek egymásnak kapával, bozótvágó késekkel és szögesbotokkal (Diamond, 2009: 305-21). A véres száz nap alatt becslések szerint körülbelül 250 ezerre tehető – a főként tuszi nők ellen elkövetett – szexuális erőszakcselekmények száma,⁵ a tragédia ezen aspektusa mégsem kapott megfelelő figyelmet. A nemi erőszak mint háborús fegyver „alkalmazása” a legtöbb háborúra – például az 1990-es évek elején a délszláv háborúban a szerbiai muszlimok ellen, vagy a II. világháborúban

náci japán katonák által Nankingban elkövetett tömeges nemi erőszak – jellemző, ugyanakkor indítékai, elkövetői, mintázatai és mértéke nem ugyanaz. Lényeges mindez azért, mert nem mindegy, hogy milyen és mekkora távú nyomokat hagy a társadalomban egy konfliktus, és hogy milyen módon dolgozható fel a trauma – ha egyáltalán feldolgozható. Fontos szerepet játszanak ezek a tényezők a közösség újjáépítésében: mennyire széles réteget érintenek az események; milyen hatással vannak testi-lelki egészségükre; hogy az elkövetők és az áldozatok tovább élnek-e egymás mellett ismerősként, szomszédként; hogy miként kezeli a bűnöst, és miként a stigmatizált áldozatot az adott társadalom – mind hatással vannak a továbbélésre. Ruanda a genocídium óta eltelt huszonkét évben komoly erőfeszítéseket tesz a nők – és nem csak traumatizált nők – felzárkóztatásáért. A népirtás alatt elkövetett nemi erőszak mértékéből és mintázataiból azonban látni fogjuk, hogy az események mélyebb sebeket ejtettek az érintetteken annál, hogy generációjuk továbblépjen. A genocídium utáni évek adataiból pedig azt is megállapíthatjuk, hogy az extrém módon magas nemi erőszak mögött meghúzódó okok nem múltak el nyomtalanul a társadalomból.

A szexuális erőszak jogi háttere

Bár az Egyesült Nemzetek Szövetsége (továbbiakban: ENSZ) jóvoltából – és mert a hutuk egy pillanatig sem titkolták céljait és tetteiket –, a tagállamok már 1993-ban nagy valószínűséggel tudták, hogy mire készül a ruandai kormány – szemben például a nácik megsemmisítő táboraival –, mégis a mélysárlások módszeres megkezdése után még ötven napig halogatták a népirtás tényének elismerését. Történt mindez azért, mert a második világháború után a népirtás büntetének megelőzésére és megbüntetésére elfogadott 1948-as egyezmény⁶ értelmében kötelességük lett volna beavatkozni a genocídiumba. Az egyezmény az alábbiak szerint definiálja a népirtást: „*valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését érti*”. Az ENSZ-nek pedig tudomása volt róla, hogy 1993-ban a hutu vezetés összeírásokat végzett a lakosságról az ország északi részén, majd szisztematikusan lemészárolták az ott élő tuzsikat (Gutman és Rieff, 2002: 359-361). Az ENSZ tudomására jutott események, a megismert dokumentumok, illetve az előzetesen importált több százezer bozótvágó kés (Diamond, 2009: 309) a bűncselekmény előre megfontoltságát jelzi (Gutman és Rieff, 2002: 359).

A háborúkat és népirtásokat „kísérő” tömeges nemi erőszak ugyan már évszázadok óta háborús bűnnek számít, azonban csak a Boszniában az 1990-es évek elején elkövetett szexuális erőszak idején merült fel, hogy ezek az események emberiség ellen elkövetett bűncselekménynek számítanak, és az előre eltervezett népirtás egyik elemét alkotják. A külföldi sajtó számára akkor válnak érdekessé ezek az események, amikor tudósítók bemutatják az áldozatokat, akik megerősítik az addig érkezett híreket a tömeges nemi erőszakra és szexuális rabszolgaságra (Uo: 377). Noha a módszeres nemi erőszak a nemzetközi jogban nem jelent önálló bűncselekményt, mégis fontos tényező a népirtás vádjához szükséges szándékosság meghatározásában

(Uo: 381). Ugyanakkor a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszéket létrehozó 1993-as ICTY Statútum 5. cikke⁷, a Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszéket létrehozó 1994-es ICTR Statútum 3. cikke⁸ és az állandó Nemzetközi Büntetőtörvényszéket létrehozó 1998-as Római Statútum 7. cikke⁹ már bizonyos minősített esetekben az emberiesség elleni bűncselekmények közé sorolja a nemi erőszakot.

A 20. századi történelem során a különböző szervezetek is többféleképpen határozták meg a módszeres nemi erőszakot: vannak esetek, amelyben „háborús fegyvernek”, és van, hogy az „etnikai tisztogatás eszköze” nevezik (Uo). Ruandában azonban – a később vizsgált nankingi és boszniai esettel szemben – úgy használták háborús fegyverként és az etnikai tisztogatás eszközeként a nemi erőszakot, hogy előzetesen az elpusztítani kívánt tuszi csoport dehumanizálására felépített propaganda-gépezetben *kiemelt szerepet szántak a tuszi nők ellen irányuló narratívának* –lealacsonyításukkal erősítve a demoralizáló retorikát. Mindezt pedig legjobban a hagyományos kultúrába ágyazva tudták megtenni.

Miért vált ennyi nő nemi erőszak áldozatává? -

A nőkép a hagyományos ruandai társadalomban

Ahogy az afrikai kultúrák többségében, Ruandában is jellemzően férfi dominanciájú társadalommal találkozunk, ahol a nő a férfi rokonságához tartozik - házasság előtt apja családjához, később pedig férje, és bizonyos esetekben fiúgyermeké családjához. A leszármazási rendszer miatt a nők általában nem is rendelkeznek önálló, például föld - tulajdonnal, férfi rokonaik feladata gondoskodni róluk. (Diamond, 2009: 316). A huszadik században a ruandai nők feladatai olyannyira a háztartás és az anyaszerep körül határozódtak meg, hogy arányuk a közigazgatásban és a privát szektorban is jelentősen alacsonyabb volt, mint a férfiaké.¹⁰

Az alárendelt, kiszolgáltatott pozíciót jól példázza az Emberi Jogi Figyelő (Human Rights Watch) 1996-ban kiadott tanulmánya, amely egy Kigaliban tevékenykedő szervezet munkatársát idézi: „*A lányokat kiskoruktól kezdve az anyaságra és a feleségszerepre tanítja édesanyjuk. A nőknek a házról kell gondoskodnia és a földeken kell dolgoznia. Számátalan viselkedésformát meg kell tanulnia, mint a távolságtartó attitűd vagy a behódolás...A család értéke, hogy hány fiúgyermeké van.*” (Nowrojee, 1996: 20). A tanulmány rámutat arra is, hogy ez a fajta berendezkedés játszotta a legfőbb szerepet az ország túlnépesedésében. Jean Hatzfeld *A bozótvágó kések évszaka*¹¹ című kötetében egy interjúalanya, Pancrare így mesél a ruandai nők státuszáról és a genocídium alatti események jellegéről: „*Azt hiszem, hogy a nőket a férjük irányítja. Ha egy férfi reggel elmegey ölni, és este, amikor ennivalóval tér haza,*

„Az ENSZ tudomására jutott események, a megismert dokumentumok, illetve az előzetesen importált több százezer bozótvágó és a bűncselekmény előre megfontoltságát jelzi.”

az asszony meggyújtja a tüzet a lábas alatt, az bizony azt jelenti, hogy a nő támogatja az urát, a hagyományoknak megfelelően.” (Hatzfeld, 2006: 121) Míg makroszinten elnyomást és hátrányt, addig mikroszinten gyakran fizikai bántalmazást is szenvedtek a nők: a ruandai kormány jelentése szerint átlagosan a nők ötöde vált családon belüli erőszak áldozatává férfitartnerétől a '90-es évek környékén (Nowrojee, 1996: 20). A nők ilyen fokú alárendeltsége a tuszik ellen általában kialakult gyűlölettel együtt könnyen vezetett oda, hogy a kisebbségi csoport nőtagjai elképesztő számban váljanak célponttá.

Az 1962-es függetlenedés utáni hutu vezetés folyamatosan gerjesztett hutu-tuszi szembenállása az 1980-as évek végére érte el azt a pontját, amikor a nyílt gyűlöletkeltés a média mindennapi rutinjává vált, a '90-es évek elején pedig már csoportos gyilkosságok is előfordultak (Gutman és Rieff, 2002: 359-61). Mindebben a legfontosabb szerepet az játszotta, hogy az elképesztően szegény, eladósodott ország korrump rezsimje támogatottságának csökkenésével egy időben az országba folyamatosan próbált visszatérni az Ugandában – főként a függetlenedés környékén elmenekült tuszikból - alakult Ruandai Hazafias Front (Rwandan Patriotic Front, továbbiakban: RPF), hogy átvegye a hatalmat, vagy legalábbis repatriálhassa a környező országokban élő menekülteket (Biedermann, 2015: 78-79). A kolonizáció idején előnynek számító arisztokratikusnak (magas, kecses, világosbőrű, jómódú) vélt tuszi megjelenés és attitűd erre az időre vált a gyűlöletpropaganda legfontosabb negatív felhangjává. Innentől kezdve a legkülönbébb eszközöket bevetve fosztották meg emberi mivoltuktól a tuszi kisebbséget a hutu szélsőségesek: szisztematikusan kiszorították őket a közigazgatásból, csótányoknak és kigyótestű, emberfejú lényeknek ábrázolták őket. A gyűlöletkeltés és dehumanizáció minél hatékonyabb és szélesebb körű elterjesztéséhez lelkes segítséget kaptak a kormánypárti újságoktól, az írástudatlanok eléréséhez pedig egyes rádióadóktól. Ezeken a platformokon előszeretettel és módszeresen használták a tuszi nők negatív reprezentációját. Az alapvetően kialakult sztereotípiá szerint a tuszi nők szebbek, csábítóbbak hutu társaiknál, szexualitásra és gyönyörre teremtettek, ugyanakkor lenézik a hutu férfiakat, és csak saját csoportjuk érdekében lépnek velük bármilyen szexuális kapcsolatba. A kinyarwanda nyelv *bizungerezi* jelzővel is illette a tuszi nőket, melynek jelentése: gyönyörű és kívánatos. Az újságokban karikatúrákon az országban állomásozó ENSZ békefenntartókkal szexuális kapcsolatba lépő csábítókként is ábrázolták őket. A hutu férfiaknak tehát minden módon tartózkodniuk javasolt tőlük, ha nem szeretnének „eszközzé”, „áldozattá” válni, akiket a tuszi hatalomátvitel szolgálatába állítanak.

Le sang et le sexe. Les "horreurs de la guerre attribuées au FPR
(Kamarampaka, 7. avril 1993, n° 15, p. 14)

- Les Inkotanyi ont travaillé à Ruhengeri.

1. A képen az RPF háborúban elkövetett borzalmait ábrázolják.¹²

2. A képen tuszi nők csábítják el az ENSZ békefenntartóit, köztük Romeo Dallaire tábornokot.¹³

A keresztény ország hutu vezetése a vallás erejét is szolgálatába állítva egyrészt gyakran az ördöghöz a hasonlította a tuszikat: a Kangura című lap 1990-ben kiadott és ikonikussá vált tíz parancsolata az egész tuszi közösségre, illetve kifejezetten a nőkre célozva tartalmazott utasításokat a hutuknak:

- „Minden hutunak tudnia kell, hogy a hutu nők sokkal inkább illőek hozzájuk, és megfelelőbbek családjának. Ők talán nem szépek, jó titkárnők és nem hálásabbak?
- A hutu nőknek ébernek kell lenniük, és oda kell figyelniük férjükre, testvérükre és fiaikra.” (Nowrojee, 1996: 17).

Másrészt kihasználva a lakosság egyházba vetett hitét, a népirtás alatt a templomokban összegyűlt – vagy összehívott – tuszikat szisztematikusan halomra ölték, a nőket pedig csoportosan megerőszakolták.¹⁴

A népirtás alatt elkövetett szexuális erőszak mintázatai

Ruandában egyrészt azért erőszakolták meg a kisebbségi csoporthoz tartozó nők tízezreit, mert azt a terror és a teljes pusztítás szolgálatába állították. Rebecca Tinsley, a *Network for Africa* alapítója megjegyzi, hogy a nők tömeges szexuális bántalmazása kulcsfontosságú szerepet játszik egy társadalom pusztításában, hiszen annak gyökerét „tép ki” a nők „megbecstelenítésével”.¹⁵ Másrészt a totalitásra törekvést ebben az esetben kiegészítette az előzetesen gerjesztett düh, a parancs és a hutu férfiak kisebbségi komplexusa, és így szexuális frusztrációja, amely ezekre a cselekedetekre sarkallta őket. A nemi erőszak mintázatainak feltérképezéséhez és megrajzolásához főként áldozatok vallomásaira, illetve az azokra alapozott anyagokra támaszkodom. A feldolgozott elbeszélésekből világosan látszanak a „forogatókönyvek”, ugyanakkor néhány eltérő esettel is találkozhatunk.

Tuszi	81
Többszörös/több ember által elkövetett nemi erőszak	55
Feltehetőleg egyszer	9
Kényszerházasság	25
Terhesség	12
HIV-pozitív	33
HIV-negatív	1
Ismeretség	14

▲ 1. táblázat: Az ENSZ 2009-ben készített interjúinak statisztikája¹⁶

Az ENSZ oldalán, amelyen 86 darab, a népirtás után 15 évvel felvett vallomás található, 15 nem tesz említést nemi erőszakra, a maradék 71 áldozat vallomásaiból 10 pedig további családtagokon elkövetett szexuális erőszakra következtethetünk, így összesen 81 esettel dolgoztam. Az interjúk adatait azonban fenntartással kezelem, mert azokat a.) 15 évvel a népirtás után vették fel, b.) nem ismeretesek az adatfelvétel körülményei, c.) számos adat - például az életkor - nem mindegyik vallomásból derül ki és d.) mert eltérő mintát mutat az elfogadott statisztikákhoz képest: a nemi erőszak és a teherbeesés valószínűsége a Noworjee és Straus által is hivatkozott statisztika szerint 100 esetből 1. Az általam vizsgált 81 esetből azonban 12-en estek teherbe saját bevallásuk szerint, ami jelentős eltérésnek nevezhető. Az interjúk adatait tehát fenntartással kezelem, mégis rendkívül hasznosak az események egyes részleteinek felderítésében. A legtöbb szakirodalom 250 ezer és 500 ezer között becsli a nemi erőszakcselekményszámát, fontos viszont megjegyezni, hogy ez közel sem egyezik a megerőszakolt nők számával. Az ENSZ 100 ezer és 250 ezer között állapítja meg ezt a számot.

A népirtás 15. évfordulója alkalmából felvett interjúk megrázó vallomásai szerint a tuszi nőket jellemzően többen és többször is megerőszakolták, gyakran nyilvánosan. A megkérdezettek közül huszonötven meséltek arról, hogy „házasságra” kényszerítették, és hosszabb ideig – akár hónapokon keresztül – vagy „csupán” pár napig fogva tartották és szexuálisan kihasználták őket. Ezekben az esetekben az sem volt ritka, hogy nem egyedüli nőként, hanem más fogva tartottakkal, vagy akár a fogvatartó feleségével éltek egy fedél alatt. A 81 megerőszakolt nő közül 9 esetben feltételezhető, hogy „csak” egy elkövető volt. A nemi erőszakot főként az *Interahamwe* tagjai követték el, 14 nő nyilatkozott arról vagy utalt rá, hogy előzetesen ismerte az elkövetőt.¹⁷ Az áldozatok közül 33 tudja magáról biztosan, hogy HIV-fertőzött, többen utaltak rá, hogy valószínűnek tartják, hogy fertőzöttek, és csak egyetlen nő nyilatkozott negatív eredményről.

Az Emberi Jogi Figyelő 1996-os átfogó tanulmánya a Család- és Nőügyi Minisztérium¹⁸ UNICEF-fel közösen végzett kutatására hivatkozik, amelyben 304 megerőszakolt túlélő vallomását dolgozták fel. Az interjúk statisztikája szerint az áldozatok átlagéletkora 24 év volt (főként a 16-26 évesek estek áldozatul), és a megkérdezettekről összességében az állapítható meg, hogy 63,8%-uk fiatal, egyedülálló nő volt (Nowrojee, 1996: 23).¹⁹

Az ország mérete és a szervezettség ellenére nem mindenhol kezdődött meg egy időben a mézárulás. Vallomások arról számoltak be, hogy sokan előre tudták – akár hetekkel is, miközben folytatták a napi rutint, iskolába jártak stb. –, hogy közelednek gyilkosaik. A Genocide Archive of Rwanda weboldalon található térkép emlékhelyei szerint a mézárások leginkább az ország déli részében történtek²⁰, feltehetőleg főképp azért is, mert az ország északi, Ugandával határos része az RPF által ellenőrzött terület volt. Ezt megerősíti Scott Straus elemzése is, amelyben térképén jelöli, hogy Ruanda északi részén vagy nem volt népirtás, vagy nincs róla adat. Látható továbbá, hogy Kigali környékén és az ország keleti részén gyakorlatilag április elején lezajlott a pusztítás (Straus, 2006: 56). A népirtás és a nemi erőszak pedig kéz a kézben jártak 1994 hosszú esős évszakában. A feljebb vázolt ideológia miatt, és a vallomások tanúsága szerint főként tuszi nők váltak nemi erőszak áldozatává, ugyanakkor – bár jóval kisebb arányban – hutu nő is célponttá válhatott, ha tuszi házastársa volt vagy tuszikat bújtatott otthonában. A nemi erőszakot jellemzően a hutu milícia, az *Interahamwe* és a hadsereg – csak úgy, mint a gyilkosságokat – parancsra követte el. Az *Interahamwe*-t gyakran reményvesztett hutu férfiakból toborozták, akiket részben a propaganda és a kényszer, részben az áldozatok vagyontárgyainak eltulajdonítása, részben pedig az étel és az alkohol „könnyen” rávett az erőszakos bűncselekmények elkövetésére. A földműves többség kezében pedig már fegyverek, a kapa és a bozótvágó kés is gyakran ott volt. (Diamond, 2009: 305-21) A Habyarimana-rezsim alatt szerveződött közigazgatási rendszer segítségével gyilkosok és erőszaktevők napi rutin-szerűen végezték „teendőiket”: „Reggel hatkor ébredtünk. Sült húst ettünk és más tápláló kosztot, mert aztán nagy utakat kellett megtennünk. Összehangoltan dolgoztunk, nehézségek nélkül”- számol be az egyik elkövető.²¹ Elkövetők továbbá arról is mesélnek, hogy a parancs

mintegy „mentesítette” őket a felelősség alól, szinte fel sem fogták mit művelnek, gyakran ismerőseikre sem tudtak emberként tekinteni. *„Ölni nagyon nyomasztó, még egy állatot is, ha neked magadnak kell eldöntened, hogy le fogod ölni. De ha a hatóságok parancsának engedelmeskedel, ha kellőképpen fogékonyra tettek, ha húznak és löknek, ha látod, hogy az öldöklés totális lesz, és számodra semmilyen következménnyel nem jár, akkor megnyugodol.”*²² Hatzfeld egy másik interjúalánya azt is megfogalmazza, hogy már az sem számított, ismerős-e az áldozat: *„Kezdetben túlságosan föl voltunk tüzelve ahhoz, hogy gondolkodjunk. Későbbben pedig már nagyon hozzászoktunk. Abban az állapotban, amiben voltunk, semmit nem jelentett nekünk arra gondolni, hogy mi mostan a szomszédainkat vágjuk le, az utolsó szálig. Ők már nem a mi régi jó szomszédaink voltak, akik odanyújtották az italoskannát a kocsmában, hanem önekik most már nem kellett volna itt lenniük.”* (Hatzfeld, 2007: 52) Az interjúk szerint nem csak parancsot kaptak a gyilkolásra toborzott katonák, hanem a csapatszellem és az árulás bélyegétől való félelem is hajtotta őket (Uo: 253.)

Ugyanígy „trenírozták”, és kaptak felhatalmazást feletteseiktől a hadsereg és az Interahmwe tagjai a környékükön elpusztítani kívánt csoport nőtagjainak szexuális bántalmazásra: *„A polgármester azt mondta, azt teszünk veletek, amit akarunk”* – hangzott a kijelentés egy elkövetőtől – számol be Darlene, az ENSZ 2009-ben felvett vallomásainak egyik interjúalánya.²³

Ebben az időszakban 145 *commune* (igazgatási egység) létezett Ruandában, élükön a *burgomasterrel*, aki polgármesterként irányította és szervezte egységét, a népirtás alatt pedig a milíciát. Rajta keresztül a parancs eljutott a végrehajtókhoz, hogy *„tisztítsák meg saját körzetüket”,* és pusztítsák el a tuszikat minden eszközzel.²⁴ Ebben a szervezeti struktúrában nem meglepő tehát, hogy az áldozatok gyakran ismerték az elkövetőket. Az ENSZ 2009-es felvételének egyik interjúalanyát, Violet szomszédai erőszakolták meg: *„A gyilkosok először az idősebb nőket választották ki, megerőszakolták, majd megölték őket. Minket a hasonló korú barátaimmal elkülönítettek, és eladtak egy másik csapat gyilkosnak. Licitálniuk kellett, és aki a legtöbbet fizette, az kapott meg. Egy gyilkos 1000 ruandai franc-t fizetett értem. Két hétre tartott meg, és minden nap megerőszakolt. Amikor megunt, ő is eladott 1000 ruandai franc-ért egy másik gyilkosnak. Az összes férfit ismertem. A szomszédaink voltak.”*

A több tíz tagból álló *Interahamwe*- csoportok útzáratokat hoztak létre, ahol ellenőrizték az azon áthaladó emberek törzsi hovatartozását, és e szerint jártak el velük: a hutukat továbbengedték, a tuszikat megölték – a nőket esetenként „megtartották”. A szexuális erőszak áldozatai beszámolnak arról, hogy ha nem is ezeken a helyeken tartották fogva őket, gyakran hurcolták őket ide, és a fegyveresek egymás után, nyilvánosan követtek el szexuális erőszakot rajtuk. A milícia tagjai faluról falura, házról házra jártak, közben átfésülve a bozótokat, mocsarakat is tuszik után kutatva. Vanenciát például az egyik iskolában erőszakolták meg, ahová búvóhely reményében menekült: *„Április 11-e éjszaka gyilkosok jöttek az iskolába, és kiválasztották a lányokat, akiket aztán egész éjszaka erőszakoltak. Szerencsétlen voltam, mert a lányok közt voltam. Egész éjjel, egyik a másik után. Üvöltöttünk a fájdalomtól. Aztán hajnalra nem tudtunk többet sírni.”*²⁵

Elkövetők és túlélők vallomásai is említik, hogy az erőszakot gyakran alkohol és drog befolyása alatt hajtották végre a hutu szélsőségesek. Az ENSZ 2009-ben gyűjtött interjúnak elemzése²⁶ szerint általában a férfiakat ölték meg legelőször, majd a gyerekeket, az idősebb nőket, és végül a fiatal asszonyokat, lányokat.²⁷ A nőknek végig kellett nézniük családjuk lemészárlását,

mielőtt őket is bántalmazták – mesélik. A tuszi nőknek az életben maradásra némi túlzással – tehát két lehetőségük volt: vagy kézről kézre adták őket (gyakran pénzért, licitre bocsátva) a milícia tagjai, és „kényszerházasságban” egy hutu férfi otthonában vészték át a vérengzés heteit vagy legalábbis egy részét, vagy szexuális rabszolgaként a fegyveresek bázisán, iskolákban, irodákban, útzáraknál bocsátották őket mindenki számára „használatra”.²⁸ Ezekben a helyeken általában az összes ott lévő férfi erőszakot követett el rajtuk. Az abuzált lányok és asszonyok beszámoltak arról is, hogy a megaláztatások esetenként azzal kezdődtek, hogy meztelenül kellett sétálniuk bántalmazóik előtt. Vallomásokból tudjuk azt is, hogy az erőszaktevő hutuk gyakran szavakba öntötték indítékaikat a nemi erőszak előtt vagy közben: „*Kíváncsiak vagyunk, mennyire »édesek« a tuszi nők valójában*”; „*Ti, tuszi nők azt gondoljátok, túl jók vagytok nekünk*”; „*Meg akarjuk tudni, milyen egy tuszi nő egy hutuhoz képest*”; „*Ha béke lenne, soha nem fogadnál el*” (Noworjee, 1996: 20). Előfordult, hogy a nemi erőszakot és szexuális bántalmazást pisztolycsővel, szögesbottal és kihegyezett fadarabokkal követték el, de megtörtént, hogy az áldozatot egyéb testrészein is megvágták, megcsonkították, sőt az is, hogy savval öntötték le.

Bár a nemi erőszakból származó HIV-fertőzések aránya nehezen becsülhető, tudjuk, hogy sokan váltak vírushordozókká a már egyébként is nagy arányban fertőzött népességben. A keresztény ország egyedülálló fiatal lányai könnyen tudnak következtetni a betegség forrására, hiszen feltehetőleg a nemi erőszak előtt nem volt még szexuális kapcsolatuk, ahogy erre az ENSZ 2009-es felvételének egyik interjúalánya is utal. A Nemzeti Demográfiai Iroda becslése szerint 2000 és 5000 közötti „Interahamwe gyerek” született a népiirtás alatt elkövetett szexuális erőszakból (Uo: 3).

A nemi erőszak mintázatai nemzetközi viszonylatban – Bosznia és Nanking esete

Noha a megbélyegzés, kirekesztés és a szégyenérzet miatt rengetegen nem beszélnek róla, de a legtöbb háború áldozatainak beszámolóiban legalábbis utalásokat találunk nemi erőszakra. A tömeges szexuális erőszak tehát konfliktus idején a totalitásra törekvés gyakori eszköze, ugyanakkor miértje, mikéntje és hatásai eltérőek lehetnek. Anélkül, hogy mély elemzésbe bocsátkoznánk, a ruandai példát két olyan nemzetközi esettel összevetve vizsgálom, amelyek mind eltérő, mind hasonló motívumokat mutatnak a szubszaharai ország esetével. Az egyik a második világháború alatt Kínában, „Nanking meggyalázása” néven is ismert mészárlás, a másik pedig a

„A milícia tagjai faluról falura, házról házra jártak, közben átfésülve a bozótokat, mocsarakat is tuszik után kutatva.”

ruandaival nagyjából egy időben történt szexuális bűncselekmények a délszláv háborúban. Az elsőként említett ázsiai esetben a túlnépesedett, gazdasági problémákkal küzdő Japán azért támadta meg 1937-ben Kínát, hogy területet szerezzen tőle. A katonák Nanking felé már szabadjára engedték indulataikat a kínaiakkal szemben, és mire elérték a várost, már fékezhetetlen gyilkos indulatok tomboltak bennük.²⁹ Iris Chang átfogó tanulmányában, a *The Rape of Nanking* című kötetben részletesen sorolja a gyűlölet végeláthatatlan variációinak megnyilvánulását. A megerőszakolt nők számarányát – de az összes áldozat számát is – problémás becsülni, egymástól százezrekkel eltérő számokkal találkozunk az elemzések során –attól függően is, hogy japán vagy kínai narratívával állunk szemben. A Nankingi mézszárlással kapcsolatban a legvalószínűbb adat, hogy körülbelül 260-350 ezer ember halt meg és 20-80 ezer nőt erőszakoltak meg (Chang, 1997: 6). A kínai nőknél – számukra – ismeretlen japán katonák tömegesen követték el a nemi erőszakot. Az egyik katona így számolt be tetteikről: „*Nem számított, hogy idős vagy fiatal, nem menekülhettek a nemi erőszak elől...mindegyiküket 15-20 katona bántalmazta szexuálisan*” (Uo: 49). A katonák úgy vélték, a szűz lányok meggyalázása csataerőt ad számukra, ezért előfordult, hogy hajukat, szőrzetüket összegyűjtötték és amulettként viselték később. A hadsereg tagjai gyakorlatilag mindenkit megölték a nemi erőszak után. A körülbelül két hónapig tartó vérengzés során a szexuális bűncselekményeket és a gyilkosságokat példátlan kínzások kísérték, melyben nem kímélték sem a nőket, sem a férfiakat: a nőknek levágták a mellét, a férfiakat lányukkal, anyjukkal való közösülésre kényszerítették, kasztráltak, perzseltek, tankkal hajtottak át rajtuk, vilanyoszlopokon „keresztre feszítették” őket, felgyújtották, kinyomták a szemüket, kutyákkal tépettek szét embereket és nyelvüknél akasztották fel az áldozatokat (Uo: 6, 87-88). A japánok részéről a totális pusztításra törekvés mellett az elszabadult indulatok is a véres bűncselekmények mozgatórugói közt voltak. A „tiltott gyümölcs” megszerzésének és leigázásának vágya, a „revans” viszont sokkal kevésbé játszott szerepet, mint a Ruandában előzetesen feltüzelt gyűlölet és szexuális frusztráció vezette tömeges nemi erőszak esetében.

Boszniában, a délszláv háborúban részben hasonló volt a helyzet, mint Ruandában, ahol az azonos területen élő – főként szerbek – követték el a vérengzéseket és a nők megalázását a gyakran szomszédként ismert bosnyákok ellen. A szexuális erőszak elkövetésére az indíttatásuk azonban némiképp itt is eltért a ruandaitól, hiszen vallomásokból arra következtethetünk, hogy a nemi erőszak – miközben szintén az etnikai tisztogatás szolgálatában állt – a bosnyák nők teherbejöttését is célozta.³⁰ Szlobodan Milosevics szerb államfő és a horvát Franjo Tudjman az 1990-es évek elején homogén etnikumú államterveket szorgalmazott. Milosevics olyan háborút indított tehát, amelyben erőszakkal, deportálásokkal képzelte el a tisztogatást, vagyis itt sem etnikai konfliktusról, hanem politikai célokról volt szó. (Gutman és Rieff, 2002: 77-78). Ahogy Roy Gutman és David Rieff szerzőpáros *Háborús bűnők* című könyvében fogalmaz: „*Bosznia-Hercegovinában a nőket megszegyenyítés és demoralizálás céljából erőszakolták meg, részeként a programnak, hogy terrorizálják a lakosságot, elűzzék a nem kívánatos »többi« etnikumot, és erősítsék*

a hadsereg morálját. Széleskörű, módszeres (sőt, stratégiai) hadjárat volt, melyet a hatóságok bátorítottak.” (Uo: 381). Az évekig elhúzódó háborúban körülbelül 20-60 ezer nőt bántalmaztak szexuálisan, jól ismerve annak bomlasztó hatását a muszlim közösségre nézve. A háború egészéről a Konfliktuskutató Intézet *Háborús Bűnök Boszniában* című anyaga nemzetközi forrásokra hivatkozva úgy nyilatkozik, hogy „*az esetek majdnem 90 százalékában a tettesek szerbek, 6-10 százalékban horvátok, 4-8 százalékában bosnyákok voltak.*”³¹ Az elkövetők főként a boszniai szerb haderőből és az oldalukon harcoló szerb szabadcsapatokból kerültek ki, a gyűlöletkeltést pedig – Ruandához hasonlóan – a média ereje is támogatta. 1992 áprilisában került sor az első nagyobb mézárásra, amikor civileket és helyi muzulmán vezetőket hurcoltak el házukból, hogy kivégezzék őket.³² Később koncentrációs táborokat hoztak létre, tömeggyilkosságokat hajtottak végre, melyeket gyakran kínzások kísérték, és olyan helyiségeket jelöltek ki, ahol a tömeges nemi erőszakot elkövették (Gutman és Rieff, 2002: 80). A nőket, néha nők tucatjait a katonák és az irreguláris katonák rabszolgaként (háztartási feladatokra is kényszerítve), szexrabszolgaként tartották fogva ezeken a helyeken. A Múlt-kor című online folyóirat szám szerint 34 ilyen létesítményről ír, amiből egy horvát és egy bosnyák, továbbá megjegyzi, hogy a CIA szerint a szerb vezetés legalábbis hallgatólagosan beleegyezett ezekbe a támadásokba, és heteken vagy hónapokon át tömegesen bántalmazták a nőket. Az áldozatok leggyakrabban 15-35 éves nők voltak, akiket esetenként orvosi vizsgálatnak is alávetettek, hogy nem szednek-e fogamzásgátlót, illetve ha teherbe estek, elkülönítették őket, hogy ne tudják elvetetni a magzatot, és kihordják „szerb gyerekeiket”³³ Ben Kiernan *Blood and Soil* című könyvében 200 ezerre teszi a muszlim áldozatok számát Boszniában (Kiernan, 2007: 589) A szerző idéz egy 1987-es cikket, amelyben már az európaiak ellenségeként állítják be a jugoszlávok az országban élő a muszlimokat. Az idegenellenesség csíráit tehát itt is elültették pár évvel a véres hadjárat előtt.

Mindhárom országban – itt Nanking esetében Japánra gondolok – gazdasági problémák is megelőzték az erőszakot, és mindhárom esetben egy felülről gerjesztett gyűlölet eszkalálódott véres konfliktusig. Sőt, a japánokat és a ruandaiakat egyértelműen uszították a nemi erőszakra is. Mind a boszniai, mind a ruandai vérengzést és nemi erőszakot saját területen hajtották végre az ott élő katonák és a katonákhoz csapódó harcosok etnikai tisztogatás céljával. Ezzel szemben a japánok nem a teljes kínai nép elpusztítására törekedtek, hanem egy terület leigázására. A legfontosabb konklúzió, amely levonható a három esetből, hogy nincs erőszak, és nincs nemi erőszak feszültség nélkül. A leginkább megvizsgálásra érdemes aspektus mégis az, hogy – a kínaiakkal ellentétben – az életben maradt bosnyákoknak és ruandaiaknak máig nap mint nap szembe kell nézniük szomszédjaikkal, ismerőseikkel, akik családjukat meggyilkolták, lányaikat vagy őket megerőszakolták.

Ruanda újjáépítése a genocídium utáni években

Amikor 1994 júliusában a Paul Kagame vezette RPF magához ragadta a hatalmat, Ruanda népének egy gazdaságilag, társadalmilag és morálisan is összeomlott országot kellett újraélesztenie. A vezetés egységes nemzeti identitást hirdetett, az évtizedes

megosztottság „egyik napról a másikra” történő kiiktatása azonban komoly problémákat vetett fel. Egyrészt megakadályozza, hogy pontosan rekonstruálni lehessen, mikor és hogyan hozták meg magas szinten a döntést a genocídiumról (Hatzfeld, 2007: 63).³⁴ Másrészt több mint kérdéses, hogy képes-e egy társadalom ilyen rövid idő alatt megbocsátani és változni, márpedig a kimondott cél egyértelműen ez volt. A személyi igazolványból törölték a törzsi hovatartozás megjelölését, a himnuszból is eltüntették az etnikai kategóriákat, és a média sem használhatja azokat. Érdekes azonban, hogy a ruandai narratíva még ma is a tuszik *ellen* elkövetett genocídiumként fogalmaz, elhagyva, azt, hogy a hutuk követték el (és azt is, hogy mérsékelt hutuk is áldozatul estek).³⁵

Hat évvel a népirtás után a ruandai kormány kiadta Rwanda Vision 2020 című programtervét, melyben olyan pontok kaptak kiemelt szerepet, mint a jó kormányzás és életképes állam; humánerőforrás-fejlesztés és tudásalapú gazdaság; privát szektor vezette fejlesztések; infrastruktúrafejlesztés; magas színvonalú, piacorientált mezőgazdaság; regionális és nemzetközi integráció; nemek közötti egyenlőség³⁶ (Ruanda jelenleg világelső a női parlamenti képviselők arányában: 64%) (Bagi, 2015.)

A gazdasági konszolidáció mellett azonban a társadalom teljes újjáépítése volt Ruanda legfőbb feladata, ebben pedig erősen támaszkodtak és támaszkodnak ma is a hagyományos kulturális intézményekre. Ilyenek például az *umuganda*³⁷, az *ingando*³⁸ táborok és a *gacaca* bíróságok (T. Horváth, 2008.) A *gacaca*, azaz falusi bíróságok azért jöttek létre, mert 1999-re körülbelül 120 ezer gyanúsított ült börtönben, az ítélelhozatal viszont rendkívül lassan zajlott, jórészt a bírák, jogászok, ügyvédek alacsony száma miatt (vagy megölték őket, vagy elmenekültek). Ezek a bíróságok az Arushában felállított International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) és a nemzeti igazságszolgáltatási rendszer működését voltak hivatottak kiegészíteni a kevésbé súlyos esetekben.³⁹ A népi ítélezés rendszere azonban a társadalomépítő igazságszolgáltatás mellett a társadalombomlasztó hatást is magában hordozza. Az eltörölt hutu és tuszi kategóriákat a bűnös és áldozat stigmák váltották fel, melyeknek körvonalát időről időre újrarajzolták a közösségi tárgyalások, hiszen az üléseken családtagok, szemtanúk, rokonok, szomszédok is részt vesznek, tanúskodnak. A soha el nem ítélt elkövetők, a büntetésüket letöltött gyilkosok és segítők egy része mostanra visszatért a közösségbe. A büntetés enyhítésére, és az együttélés megkönnyítésére ugyan bevett gyakorlattá tették a *gacaca* bíróságokon is a „bocsánatkérés intézményét”, de vajon megengedi-e az emberi természet, hogy megbocsássunk azoknak, akik szüleink, testvéreink és gyermekeink életét oltották ki, és a mienkre törtek? Vajon őszinte-e a bűnbocsánat és őszinte-e a megbocsátás? A Hatzfeld által megszólaltatott egyik áldozat, Francine így nyilatkozott: „*Néha, amikor egyedül ülök egy széken, a verandán, elképzelek egy jelenetet. Ha a távoli jövőben egyszer egy szomszéd lassan odajönne hozzám, és azt mondaná: „Jó napot, Francine. Beszélni szeretnék veled. Én vagyok az, aki levágtam mamádat és kishúgaidat. Bocsánatodat szeretném kérni”, akkor én annak az embernek semmi jót nem tudnék válaszolni. Egy férfi, ha eggyel több Primust ivott és megverte a feleségét, kérhet bocsánatot. De ha egész hónapig át az volt a munkája, még vasárnap is, hogy öljön,*

mit remélhet egy bocsánattól? Csakhogy folytatnunk kell az életet, mert ő, az élet így határozott...Újra együtt merjük majd a vizet, szót váltunk, ahogy a szomszédok szoktak, eladjuk egymásnak a termésünket. Húsz év múlva, ötven év múlva, talán lesznek fiatal fiúk és lányok, akik könyvekből tanulnak a népirtásról. De a mi számunkra lehetetlen a megbocsátás.” (Hatzfeld, 2007: 220-21)

„A személyi igazolványból törölték a törzsi hovatartozás megjelölését, a himnuszból is eltüntették az etnikai kategóriákat, és a média sem használhatja azokat.”

A nők helyzete a genocídium után

Mivel tuszi nőnek lenni két okból is növelte az életben maradás esélyét (egyrészt, mert nem öröközte tovább származását, így nem volt elsőszámú célpont, másrészt mert szextrabszolgaként átvészelhette a háborút), a véres konfliktus végére körülbelül 70%-os női többség alakult ki a ruandai társadalomban. Az évszázadokon át elnyomott csoportnak – jogosan gondolhatjuk – kiemelt figyelmet kellett volna élveznie az újjáépítésben, a kép azonban kettős.

Egyrésztől az 50%-ra emelkedett női családfejlődés ellenére az öröklés kérdése máig nem megoldott, noha a törvény már rendelkezik arról, hogy nő is örökölhet földvagyon, a szokások nem változnak ilyen ütemben. Barbara Mulvaney, az ICTR rangidős ügyvédje egyik beszédében arra is felhívta a figyelmet, hogy Arushában nem volt olyan bíró, akinek a nemi erőszak lett volna a szakterülete, és az egész szexuális erőszakra vonatkozó nyomozást elhanyagolták,⁴¹ illetve Nowrojee 1996-os munkájában szintén részletesen elemezte, milyen nehezen érkeztek meg a pénzek az ICTR működéséhez. A 2009-ben felvett vallomások áldozatainak legalább 40%-a HIV-pozitív, a kezelésre azonban többnyire nincs pénzük, emiatt egészségi állapotuk folyamatosan romlik. Rebecca Tinsley elmondása szerint 2004-ig a Vöröskereszt még a börtönökbe is vitt anti-retrovírus tablettákat a férfiaknak, akik megerőszakolták a nőket, de a megerőszakolt nőknek nem. Emiatt pedig a nők nagy része meghalt, mielőtt elmesélhette volna történetét.⁴² A statisztikák mellett pedig ott vannak a lelki egészségre ható tényezők a nemi erőszaknak. Az interjúk tanúsága szerint a legtöbben a szegénység, a társadalom megbélyegzésétől vagy az elkövetőtől való félelmükben nem merik vállalni sorsukat. A vallomásokból az is világosan látszik, hogy az „interahamwe gyerekek” elfogadása mind az édesanya, mind a házastárs számára szinte kivétel nélkül problémás. A megerőszakolt nők gyakran büntudatot éreznek, hogy családjuk gyilkosának segítségével éltek túl a genocídiumot, aki fogva tartotta őket. Rengetegen érzik magukat a társadalom kizsárolt, elszigetelt, gyökértelen tagjainak, a lelki betegségek pedig gyakran fizikai betegségekbe is átfordulnak. Az áldozatok visszatérő rémálmodokról és krónikus fejfájásról számolnak be.

Másrészt viszont Kagame elnök saját weboldalán felsorolja, melyek azok a területek, amelyeken változást értek el 2000 óta – a GDP-emelkedés és a turizmusfejlesztés stb. mellett –, és a változások milyen mértékűek. A születéskor várható

élettartamot 51-ről 62-re növelték 2000 és 2012 között; a társadalom 73%-a jogosult egészségügyi ellátásra; a HIV-fertőzöttek 92%-a kap anti-retrovírus terápiát; 2000 és 2010 között 55%-kal csökkentették a szüléssel kapcsolatos halálozások számát; 2006 és 2012 között több mint a duplájára nőtt azok száma, akik beiratkoznak a középiskolába; a parlamenti képviselők 64%-a nő.⁴³ Ez a magas női reprezentáció pedig Rebecca Tinsley szerint nemcsak a politikában, hanem a gazdaságban és a művészetben is jelen van – és a népirtás nélkül nem valósulhatott volna meg ekkora fordulat a társadalomban. Hozzáteszi azt is, hogy talán mára az egyik legjobb helyzetben vannak a ruandai nők az afrikai kontinensen, a nők nagyobb fokú szabadsága pedig jó alkalom a Ruanda jövőjét formáló közösségépítésre is. A politikai szintéren számos intézmény foglalkozik a nők felzárkóztatásával és a nemi egyenjogúsággal (Bagi-Tarrósy 2013:34-36). Jelenleg a támasz nélkül maradt és önállóságba kényszerült vagy önállóságra vágyó nőknek NGO-k nyújtanak segítséget, amelyek írást-olvasást, nyelveket tanítanak, illetve a jelentkezők szakmát is elsajátíthatnak a képzések keretében (Bagi 2015.).

Az apró kelet-afrikai ország jelene tehát nagyon sok kérdést felvet. Míg a kormány egy tiszta, feltörekvő gazdaságú, nemi egyenjogúságot hirdető egységes ország képét mutatja a világ felé, addig a tragédia feldolgozását csak egy oldalról közelíti meg, és nem teszi lehetővé a teljes igazság nyilvánosságát. Miközben világszerte a nők parlamenti képviseletében, addig Bagi Judit és Tarrósy István *Women's Political Representation and Participation in Rwanda Today* című tanulmányában több kérdéskör átgondolását is felveti a nők reprezentációjával kapcsolatban. Egyrészt hogy önmagában ettől a kiugróan magas aránytól vajon valódi politikai erővel rendelkeznek-e a nők. Másrészt a számok mögé néznek, miszerint a lányok beiskoláztatása ugyan növekvő tendenciát mutat, azonban azok száma, akik be is fejezik az iskolát, rendkívül alacsony: 50%, s ezzel az ország utolsó helyre szorul szubszaharai Afrikában. Rámutatnak továbbá arra is, hogy a szegénység is nagyobb eséllyel érinti a nőket (Bagi és Tarrósy, 2013: 37). Noha intézményesült formában, az *umuganda* tevékenységek keretében megbeszélik a közösség és a családok problémáit, addig az ENSZ és az ENSZ Népesedési Alapjának *Country Assesment on Violence against Women in Rwanda* című 2008-as felmérése⁴⁴ alapján Ruandában a népirtás után is extrém módon magas a családon belüli erőszak, és annak minden formája, ide értve a szexuális erőszakot is. A tanulmányban tárgyalt három ország, és kiemelten Ruanda esetében azt láttuk, hogy a társadalmi, gazdasági problémák okozta feszültségek manifesztálódtak erőszakos cselekményekben. Miközben tehát a népirtás és a nemi erőszak begyógyíthatatlan sebeket ejtett az áldozatokon, addig az ország mutatói sem jeleznek egyértelműen pozitív irányt, sőt, sok esetben ezek a számok továbbra is fennálló belső feszültségekről árulkodnak. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert amikor azt látjuk, hogy a belső feszültségek erőszakhoz vezetnek, megoldásuk azonban még várat magára, akkor kötelességünk kritikus szemmel tekinteni Ruandára, és az eddig elért eredmények elismerése és tanulmányozása mellett a továbbra is fennálló problémáknak is figyelmet szentelni. ☀

Jegyzetek

- 1 Az Egyesült Nemzetek Szervezete által felvett interjúk egyik interjúalanyának, Adoline-nak a vallomásából. <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/testimonies/pdf/31%20-%20Adoline%202009.pdf>
- 2 idézi Diamond, 2009: Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda, Human RightsWatch 2004
- 3 Az Ugandában tuszi menekültekből alakult Ruandai Hazafias Front (RPF) is követett el gyilkosságokat az országért folytatott harc során hutuk ellen.
- 4 Az először német, majd belga fennhatóság alá kerülő országban a tehetősebb, állattenyésztő tuszi csoport élvezett előnyöket, melyet a gyarmatosítók is elfogadtak, sőt, erősítettek. A belgák olyannyira elfogadták és támogatták a tuszik hamita eredetét (hogy valahonnan a Nílus környékéről származnak), hogy a leginkább gazdaságilag elkülönülő csoportok között a fizikai különbségeket – magas, karcsú, világosabb bőrű tuszik és alacsony, zömök, sötétbőrű hutuk - kezdték hangsúlyozni, majd az 1930-as évek elején a személyi igazolványba is kötelezően bevezették az etnikai megjelölést. Innentől kapott értelmet igazán az etnicitás, amelyben a felsőbbrendű, az európaiakra jobban hasonlító, illetve a sötétebb bőrű csoportokon keresztül megalkották a szembenállás kategóriáit (Biedermann, 2015).
- 5 Scott Straus *The Order of Genocide* című munkájában 250 ezernél maximalizálja a szexuális erőszak számát, sőt, valamivel kevesebbnek ítéli, pontosabb forrás híján azonban elfogadja a Human RightsWatch *Shattered Lives* című tanulmányára hivatkozva. Utóbbi arra alapozza becsléseit (250.000-500.000), hogy a statisztikák szerint 100 szexuális erőszakból egy esetben esik teherbe az áldozat, a genocídium alatt elkövetett nemi erőszakból származó terhességek számát pedig körülbelül 2000 és 5000 körülire teszik.
- 6 Convention on the Prevention and Punishment the Crime of Genocide
- 7 http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_septo9_en.pdf
- 8 http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf
- 9 [http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute\(e\).pdf](http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute(e).pdf)
- 10 Az említett tanulmány egy 1995-ös felmérésre hivatkozva azt írja, a ruandai társadalom elutasítja a nők otthoni tevékenységen kívül végezhető lehetőségeit mind formálisan, mind informálisan, oktatásban, politikában, egészségügyben.
- 11 Hatzfeld egy banda tagjait szólaltatja meg könyvében. Mind elkövetőként börtönbüntetését tölti az interjúk idején.
- 12 <http://www.booksandideas.net/The-devils-from-the-Thousand-Hills.html>
- 13 <http://www.womenundersiegeproject.org/conflicts/profile/rwanda>
- 14 <http://www.booksandideas.net/The-devils-from-the-Thousand-Hills.html>
- 15 Reweaving: Rwanda After Rape, <https://vimeo.com/110605538>
- 16 <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/education/survivortestimonies.shtml>
- 17 Az áldozatok nem mindenhol jelölik ezzel a szóval elkövetőiket, a „killer”, „prominentkiller”, „militiaman”, „brother” szavakat is használják, sőt, néhol talán a „soldier” is inkább az interahamwe tagjaira utal, mint a hivatalos katonaságra, így nehéz pontosan meghatározni az adatokat.
- 18 Ministry of Family and the Promotion of Women
- 19 Az ENSZ 2009-es felmérésében a nők átlagéletkora jóval alacsonyabb, hiszen az elvelt tizenöt évben már sokan életüket veszítették a túlélők közül, ezért a Human RightsWatch becslését használom.
- 20 http://genocidearchiverwanda.org.rw/index.php?title=Interactive_Maps
- 21 idézi: Konfliktuskutato.hu: Népiirtás Ruandában 1994 egy elkövető, Pio Mutungirehe vallomását.
- 22 Konfliktuskutato.hu: Népiirtás Ruandában 1994.
- 23 Darlene vallomása

- 24 Konfliktuskutato.hu: Népiirtás Ruandában 1994.
- 25 Az ENSZ 2009-es felmérése keretében készült interjúból saját fordítás.
- 26 A <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/education/survivortestimonies.shtml> oldalon található vallomások feldolgozásával nyert adatok alapján.
- 27 Feltehetően a férfiági öröklés miatt is voltak elsődlegesen a férfiak a kiirtásra ítélt csoport.
- 28 Voltak természetesen, akiknek sikerült elmenekülniük az országból, elbújniuk vagy az RPF által ellenőrzött területen, menekülttáborba jutni.
- 29 htkp.org: A Japán Birodalom 1937-1945
- 30 Az adatgyűjtés során a ruandai vallomások közt egyetlen olyan esettel találkoztam, ahol a hutu férfi azzal „gyanúsította” áldozatát, hogy azért nem „akar” teherbe esni, mert nem szeretne hutu gyereket
- 31 Konfliktuskutato.hu: Háborús Bűnök Boszniában
- 32 Uo.
- 33 Mult-kor.hu: Több tízezer nőt erőszakoltak meg a délszláv háborúban
- 34 Ez részben azért is szolgálja a jelenlegi vezetés érdekét, mert az RPF is – bár nem ismeri el – emberek tízezreit végezte ki a háború során.
- 35 Minden olyan fórum ezt a narratívát használja, ahol a népiirtásra emlékeznek.
- 36 <http://www.sida.se/globalassets/global/countries-and-regions/africa/rwanda/d402331a.pdf>
- 37 Az *umuganda* közösségi szolgálatot jelent, amelynek keretében építkeznek, illetve megtisztítják például a nejlonzacsoktól Ruandát (Jantsek 2015). Ruanda az első nejlonzacsó mentes ország, ahol be is tiltották a használatát, hivatalosan azért, mert eldugította a csatornákat, és gyakran az állatok számára is veszélyt jelentett a földeken. Miközben ezek valós problémák - az országimázs filmek alapján - a ruandai vezetés egy „makulátlanul tiszta” ország fényében szeretné feltüntetni magát. Véleményem szerint ez egyértelműen arra az emberi természetre apellál, hogy összekapcsoljuk a tisztaságot a renddel, miközben sejthető, hogy nem csak az országot irányítja autoriter módon Kagame, de a környező országok különböző gerillacsoportjait is támogatja nagy valószínűséggel. Az *umuganda* egyébként a közösség problémáinak megbeszélésére is lehetőséget nyújt. Ezekre minden alkalommal a közösségi munka után kerül sor a közösség vezetőjének segítségével. A beszélgetések során a családon belüli erőszak is szóba kerül.
- 38 Az *ingando* táboroknak – a hivatalos álláspont szerint - céljuk, hogy olyan ideológiai nevelést adjanak, főként a fiataloknak, amely segíti a megbékélést, érzékennyé teszik az egyént a nagy nemzeti kérdések iránt, történelmi és állampolgári ismereteket adnak, előmozdítják az egységes ruandai identitást.
- 39 Az elítélteket négy kategóriába sorolták az elkövetett bűn súlyossága szerint: az első kategóriában a kitervelők, szervezők, felbujtók voltak, a másodikban a szándékos elkövetők és támogatóik, a harmadikban, akik nem gyilkos szándékkal követtek el bűncselekményt, a negyedikben pedig azok, akik vagyon elleni bűncselekményt követtek el.
- 40 Az adatok a Human Rights 1996-os *Shattered Lives* című tanulmányából származik, amely közvetlenül a népiirtás utáni demográfiai adatokat mutatja.
- 41 Youtube.com: The War on Women – Rwanda
- 42 Vimeo.com: Reweaving: Rwanda After Rape
- 43 <http://paulkagame.com/index.php/achievements>
- 44 http://www.un.org/womenwatch/ianwge/taskforces/vaw/VAW_COUNTRY_ASSESSMENT-Rwanda-I.pdf

Felhasznált irodalom

- AlJazeera (2015): *Rwanda: From hatred to reconciliation*. Elérhető az interneten: <http://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeraworld/2015/09/rwanda-hatred-reconciliation-150929140405404.html>
- Bagi Judit (2015): A nők küzdelme az egyenjogúságért és a felemelkedésért Ruandában, *Afrikablog.hu* (2015. augusztus 26.) Elérhető az interneten: <http://www.afrikablog.hu/a-nok-kuzdelme-az-egyenjogusagert-es-a-felemelkedesert-ruandaban/> (letöltve: 2015. november 7.)
- Bagi Judit, Tarrósy István (2013): Women's Political Representation and Participation in Rwanda Today, In: Tradition vs. Modernity in Contemporary Africa, Viva Africa 2013. Elérhető az interneten: http://www.vivaafrika.cz/files/5652487932547/viva_africa_2013_proceedings.pdf (letöltve: 2016. szeptember 30.)
- Biedermann Zsuzsánna (2015): *Genocídium és destabilizáció az afrikai Nagy Tavak Régióban*, Budapest, Publikon Kiadó
- Biedermann Zsuzsánna (2015): Ruanda: gazdasági sikertörténet húsz évvel a népirtás után, *Afrikablog.hu* (2015. március 31.) Elérhető az interneten: <http://www.afrikablog.hu/ruanda-gazdasagi-sikertortenet-husz-evvel-a-nepirtas-utan/> (letöltve: 2015. november 7.)
- Biedermann Zsuzsánna (2015): A ruandai népirtás emlékére, *Afrikablog.hu* (2015. április 7.) Elérhető az interneten: <http://www.afrikablog.hu/a-ruandai-nepirtas-emlekere/> (letöltve: 2015. november 7.)
- Caton-Jones, Michael (2005): *Shooting dogs*
- Chang, Iris (1997): *The Rape of Nanking*, England, Penguin Books
- Cruddas, Sarah (2015): Rwanda outgrows its genocide orphanages, *bbc.com* (2015. március 12.) Elérhető az interneten: <http://www.bbc.com/news/world-africa-31830220> (letöltve: 2016. április 25.)
- Csepeli György (2014): *Emberek csoportjai közötti konfliktusok*, Kritika: Társadalomelméleti és kulturális lap XLIII. pp.11-12.
- Diamond, Jared (2009): Malthus Afrikában In.: *Összeomlás*, Budapest, Typotex Elektronikus Kiadó, 305-321.
- Eriksen, Thomas Hylland (2008): *Etnicitás és nacionalizmus*, Budapest, Gondolat Kiadói Kör
- Gutman, Roy és Rieff, David (2002): *Háborús bűnök*, Budapest, Zrínyi Kiadó
- Gaulke, Cheri (2015): Reweaving: Rwanda After Rape, *Vimeo.com* Elérhető az interneten: <https://vimeo.com/110605538>
- Hatzfeld, Jean (2006): *A bozótívágó kések évszaka – A ruandai gyilkosok vallanak*, Budapest, Ulpius-ház
- Harerimana, Prosper (2009): Death and life after the death in Rwandan culture, *deathinafrica.wordpress.com* (2009. május 9.) Elérhető az interneten: www.deathinafrica.wordpress.com
- Nowrojee, Binaifer (1996): *Shattered Lives: Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath*. Human Rights Watch. Elérhető az interneten: <https://www.hrw.org/reports/1996/Rwanda.htm> (letöltés: 2016. május 20.)
- Jantsek Sarolta (2015) Ruanda – Az első „nylonzacskó-mentes“ ország Afrikában, *Afrikablog.hu* (2015. szeptember 18.) Elérhető az interneten: <http://www.afrikablog.hu/ruanda-az-első-nylonzacskó-mentes-ország-afrikában/> (letöltve: 2015. november 7.)
- Kiernan, Ben (2007): *Blood and Soil*, USA, Yale University Press
- Kaberuka, Donald (2000): *Rwanda Vision 2020*, Ministry of Finance and Economic Planning, Republic of Rwanda, Kigali Elérhető az interneten: <http://www.sida.se/globalassets/global/countries-and-regions/africa/rwanda/d402331a.pdf> (letöltve 2015.november 15.)
- Konfliktuskutato.hu: *Népirtás Ruandában 1994* Elérhető az interneten: http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=344:nepirtas-ruandaban-1994&catid=42:nepirtasok&Itemid=210(letöltés: 2016. május 29.).

- Moise, Jean (2007): *The Rwandan Genocide: The True Motivations of Mass Killings*. Emory University: Emory Endeavors in World History
- Mult-kor.hu: *Több tízezer nőt erőszakolhattak meg a délszláv háborúban* (2013. október 4.) Elérhető az interneten: <http://mult-kor.hu/cikk.php?id=39791> (letöltés: 2016. május 29.)
- Mulvaney, Rebecca (2014): *The War on Women–Rwanda*. Elérhető az interneten: https://www.youtube.com/watch?v=-Ax_rCSfH8w
- Lawyer Herald (2014): Guilty Rwandans forgiven by genocide victims' families 20 years after 1994 Tutsi-Hutu slaughter, *Lawyerherald.com* (2014. április 7.) Elérhető az interneten: <http://www.lawyerherald.com/articles/5228/20140407/guilty-rwandans-forgiven-by-genocide-victims-families-20-years-after-1994-tutsi-hutu-slaughter.htm> (letöltve: 2016. április 22.)
- T.Horváth Attila (2008): Purgatórium és népakarat: a ruandai megbékélési törekvések mérlege. *Külgügyi szemle* (4): 140-155.
- Straus, Scott (2006): *The Order of Genocide*, Cornell University Press
- United Nations (1998): Rome Statute of the International Criminal Court. Elérhető az interneten: [http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute\(e\).pdf](http://legal.un.org/icc/statute/english/rome_statute(e).pdf) (letöltve: 2016. május 29.)
- United Nations (2007): Statute of the International Tribunal for Rwanda. Elérhető az interneten: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf (letöltve: 2016. május 29.)
- United Nations (2009): Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Elérhető az interneten: http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (letöltve: 2016. május 29.)

További felhasznált anyagok

- Country Assessment on Violence Against Women, Rwanda (2008)
- <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/about/bgsexualviolence.shtml>
- www.kwibuka.rw
- www.gov.rw
- www.genocidearchiverwanda.org.rw
- <http://www.rw.undp.org/>
- <http://risdrwanda.org/>

English Abstract

“Each day we were raped in full view of everyone”

– Mass sexual violence during the genocide in Rwanda –

In 1994 the number of rapes committed against women was around 250,000 during the Rwandan genocide. Although sexual violence is often brought about in the time of conflicts, it would cause distortion to identify the hundreds of thousands of cases of rape and other form of sexual violence only as a war tool in Rwanda.

First, the paper attempts to highlight the probable causal relationship between sexual violence and economic, social and other cultural factors. Second, it offers a structured summary of details and patterns of sexual violence in order to articulate the difficulties of coping with the trauma. Finally, the paper provides an overview of the two decades after the genocide: how the government rebuilds the country and society at large; how it helps empower women and what results they achieved, also putting an emphasis on enduring issues and disputes.

A szerzőről

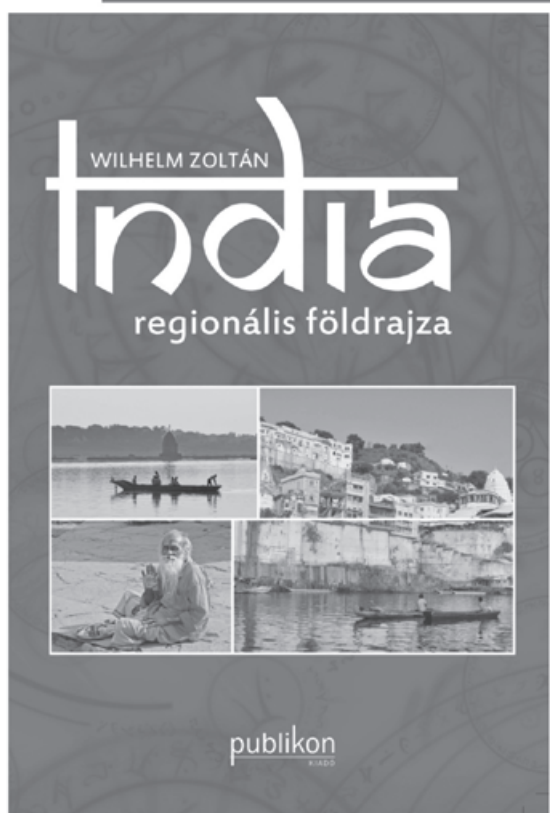
Lator Anna a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen Társadalomtudományi Karán végzett kulturális antropológia mesterképzésen. Jelenleg másodéves PhD hallgató az ELTE Szociológia Doktori Iskolájának Interdiszciplináris képzésén.

About the Author

MA in Cultural Anthropology, currently, second-year PhD student at Eötvös Loránd University, Faculty of Social Sciences, Doctoral School of Sociology, Interdisciplinary Studies.

l.annaluca@gmail.com

Wilhelm Zoltán

India regionális földrajza

Teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a világ társadalmi szempontból legváltozatosabb – és így az egyik legérdekesebb – állama India. Lakosságának etnikai, nyelvi, vallási, illetve kaszttagolódása olyan heterogenitást eredményez, melyre más országban aligha találunk példát. Mindez együtt jár a hatalmas állam természetföldrajzi adottságaiban meglévő különbségekkel is: a Föld legmagasabb hegységének csúcsaitól a tengerparti síkságokig, a trópusi sivatagtól az esőerdőig juthatunk el Indián belül. Ez a rendkívüli sokszínűség természetes módon eredményez komoly belső különbségeket. Ezt fejezi ki az a szlogen, amely a hivatalos köröknek és az utca emberének is hitvallása: „unity in diversity”, vagyis egység a különbözőségben. Ez az alapja annak a toleranciának, amely hidat jelent a különböző, de együtt élő kultúrák között. És ez a bölcs türelem vezetett el az 1990-es évek eleji gazdasági rendszerváltozáshoz, amely a világ egyik leggyorsabban bővülő gazdaságává tette Indiát.

A kötet megrendelhető a kiadótól!
www.publikon.hu

AZ AFRIKAI XILOFONOK TÖRTÉNETI ÉS TIPOLOGIAI VIZSGÁLATA

BRAUER-BENKE JÓZSEF

Az organológiai kutatásokban az egymástól távol eső területek hasonló hangszereit történeti kapcsolatok szintjén is érdemes vizsgálni és akár több évszázaddal korábbi kapcsolatok igazolására felhasználni. Az egymástól távol fekvő területeken észlelt hasonlóságok, analógiák létrejöttének első szisztematikus magyarázata Adolf Bastiantól származik, aki az Elementargedanke és a Völkergedanke fogalmakkal arra világ rá, hogy a jelenségazonosságok a történeti fejlődéstől függetlenül, a homo sapiens pszichikai tulajdonságaiból adódnak (Bastian, 1884:11). Az elemi gondolat-lényege szerint azonos földrajzi és természeti környezet esetén- mindenfajta kulturális érintkezéstől függetlenül hasonló produktumokat hozhat létre éppúgy, mint az analóg reagálás ösztöne. Példának okáért Közép-Európából, szubszaharai-Afrikából, Délkelet-Ázsiából és Melanéziából egyaránt adatolható xilofon típusú hangszerek jelenléte, holott azok nem mindegyike hozható történeti kapcsolatba egymással. Viszont ezek komparatív vizsgálata némely típus esetében adott helyről való eredeztetéssel és a nyelvészeti, régészeti és újabban a filogenetikai alapú őstörténet vizsgálatokkal feltárt, migrációs kapcsolatokkal magyarázható. Ezért hangszer-történeti kutatásoknál Friedrich Ratzel diffuzionista gondolatát is figyelembe kell venni, aki az egyezéseket a népek vándorlásával és érintkezésével magyarázta (Ratzel, 1902). Ratzel ideológiáját követve 1897-98-ban Leo Frobenius vetette fel először annak lehetőségét, hogy indonéz kulturális befolyások érték Kelet-Afrikát és jutottak el Nyugat-Afrikába (Frobenius, 1981: 7). Ezt igazolta és fejlesztette tovább Arthur Morris Jones, aki szerint Kelet, Közép-és Nyugat-Afrika bizonyos területein az időszámításunk első századaiban indonéz eredetű népesség jelent meg, és általuk terjedhettek el bizonyos hangszertípusok pld. xilofonok és a pentaton illetve heptaton hangrendszerek (Jones, 1964: 126). Az afrikai és a délkelet-ázsiai ekviheptaton xilofon skálák vizsgálatával Roger Blench szintén bizonyítja a kulturális kapcsolatokat, azonban úgy véli, hogy az afrikai xilofonok elterjedtsége és sokfélesége arra enged következtetni, miszerint Afrikában alakulhatott ki a hangszertípus, és valószínűleg a maláj kereskedők zenj rabszolgái révén a 7-12. században terjedhetett el Délkelet-Ázsiában (Blench, 2010: 242). Az Afrikát érő indonéz kulturális hatások elméletével szembehelyezkedve már az 1960-as években Mervyn Jeffrey felvetette annak lehetőségét, miszerint Indonézia nem hatott Afrikára, hanem az arab kereskedőknek köszönhetően afrikai zenei hatások érték az Indonéz térséget (Jeffrey, 1961: 16).

1. kép: Xilofon zenészek a kelet-jávai, Penataran templom reliefjén (Colin McPhee 1931-38 fotója nyomán)

2. kép: Mbila xilofon ütőtartása Dél-Afrikai Köztársaság. (Kirby 1968 nyomán)

Azonban a xilofonok legarchaikusabb, hangszertest nélküli típusait a Fülöp-szigeteken, Melanéziában és Ausztrália középső területein egyaránt ismerik, ezért ezek meglétét nemigen lehet egy az arab kereskedők által közvetített fekete-afrikai hatással magyarázni. Érdekes még figyelembe venni az ún. stimulus diffúzió jelenségét, amelynek lényege szerint nem feltétlenül az új termék, jelen esetben adott hangszer átvételéről van szó, csak az ötlet – ily módon az átvétel ötlete – adja meg a stimulust a helyi invenció létrejöttéhez (Kroeber, 1940: 1).

A történeti adatok áttekintése alapján a xilofonok legkorábbi ábrázolása a 8. század végéről vagy a 9. század elejéről Jáváról a Borobodur templomegyüttes ábrázolásáról ismert. (Morton, 1976: 54) A 14. századi jávai Penataran templom domborművén megfigyelhető ütőtartást érdemes összevetni a dél-afrikai **venda** népcsoport **mbila** xilofontípusnál alkalmazott ütő tartásával (1-2. kép). Bár a délkelet-ázsiai és az afrikai xilofontípusok hasonlósága felveti az átvétel lehetőségét Ankermann úgy gondolta, mivel a délkelet-ázsiai xilofontípusokon nincsenek rezonátortestek, ezért nem rokoníthatóak a tökrezonátorokkal felszerelt afrikai xilofontípusokkal. (Ankermann, 1902: 109) Viszont Kunst leírásából tudható, hogy a Bali szigetén elterjedt xilofontípuson bambuszcső rezonátorokat alkalmaznak. (Kunst, 1925: 126) Illetve Hornbostel rámutatott arra, hogy a burmai xilofonjátékosok skálái és még inkább a hangmagasságai egyértelműen rokoníthatóak az afrikai xilofonok tonális jellemzőivel. (Hornbostel, 1911: 611) Jones komparatív vizsgálatai szintén arra mutatnak, miszerint a xilofonok Délkelet Ázsiából érkeztek Afrikába. (Jones, 1964: 126)

Afrikában a Szaharától délre majdnem mindenhol elterjedtek a xilofonok különböző típusai. A legegyszerűbb xilofontípusoknál a hangzó lapok nincsenek rögzítve. Ez az archaikus forma szubszaharai Afrikában szórványokban és Óceániában szélesebb körben elterjedve fennmaradt. A Fülöp-szigeteken az ún. patatag együttes tagjai combra helyezett bambuszlapokat ütögetve zenélnek, amely hattagú együttes a fejlettebb xilofon együttesek előképeinek tekinthető (Maceda, 1979: 164). A Melanéziához tartozó Új-Britannia szigetén szintén használnak lábra helyezett

^ 3. kép: Tutupele lábxilofon , Új-Britannia.
(Collaer 1965 nyomán)

rögzítetlen két hangzólapos xilofontípust, aminek *tutupele* vagy *linbut* a helyi elnevezése (Collaer 1965, 102.) (3. kép). Az Új-Britannia szigetén elterjedt rögzítetlen hangzólapos archaikus xilofonnal rokonítható típusokat Óceánia több szigetén és Ausztrália középső részein szintén ismerik és nemcsak a lábra, hanem földbeásott üreg fölé helyezve is megszólaltathatják. Madagaszkáron szintén ismert egy 3-4 darabból álló lábra helyezett xilofontípus, amelynek *antranatrana* az elnevezése. A hangszer elnevezése a játékmódból adódik, mert a lábakon elhelyezett hangzólapok miatt kihúzott derékkal, feszesen kell ülni és a „miantranatrana” azt jelenti: ’büszkén ülni’. Az *antranatrana* xilofonon csak nők játszanak. Általában négy ritkábban hat-nyolc hangzó lapot is használnak, amit a lábakra helyezve, azonos anyagból készített ütőkkel szólaltatnak meg. A hangszertípus valamikor az 7-8. század közötti időszakban érkezhetett Délkelet-Ázsiából a **malgas** őslakókkal. Az *antranatrana* Madagaszkáron csak a déli és a keleti területeken ismert, ahol a hanglapok elnevezései is fennmaradtak, azonban a jelentésük már nem ismert. A kelet-afrikai Malawiban a Zambézi-völgyben a **sená** népcsoportnál jellemzően a lányok hangszere a lábxilofon. Mivel a hangszer mind felépítésében, mind játékmódjában analógiát mutat a madagaszkári lábxilofonokkal, feltételezhető, hogy a lábxilofon hangszertípus a Madagaszkár és Mozambik közötti ún. Mozambiki-csatornán keresztül érkezett az afrikai földrészre. A nem rögzített, lábra helyezett hangzólapos xilofonok nyugat-afrikai jelenléte szintén magyarázható egy korai délkelet-ázsiai migrációval, de a hangszertípus egyszerű felépítése azt sem zárja ki, hogy minden külső hatástól függetlenül helyben is kialakulhattak. Szintén számolni kell azzal a lehetőséggel is, miszerint a későbbi délkelet-ázsiai migrációk révén megjelent fejlettebb xilofontípusok elterjedése után is kialakulhattak azok egysze-

rűbb felépítésű, leromlott formái. A lábra helyezett, rögzítetlen hangzólapos xilofon hangszertípus elterjedési területe Középkelet-Afrikában a Kongói DK, Mozambik, Malawi, Zambia és Zimbabwe, amely területen a hangszertípust leginkább nők, gyerekek, illetve fiatal fiú pásztorok és csószók használják (Blench, 1984:159). A rögzítetlen hangzólapos xilofontípusok elterjedése Nyugat-Afrikában Burkina Faso, Elefántcsontpart, Guinea, Libéria, Mali, Nigéria és Togo területeiről adatolható. Elefántcsontpart nyugati területein a **dan** népcsoport körében a fiatal fiúk játszanak három hangzólapos, lábra helyezett xilofontípuson (Rault, 2000: 175). Nigéria középső részén a Jos-platón élő **kulere** népcsoportnál kifejezetten az asszonyok hangszer a lábra helyezett, nem rögzített hangzólapos xilofon (Frank, 1981: 58). Ezzel szemben Nigéria délkeleti részén az **igbo** népcsoport négy hangzólapos lábxilofonja az *anomgbe*, amin két faütővel játszanak, jellemzően férfi hangszer, amin csak már férfivá avatottak játszhatnak (Kubik, 1989: 64). A hangszertípust a maszkos „omabe” vagyis ’leopárd’-kultusz kíséretéhez használják, amely a haragvó leopárdszellem kiengesztelését szolgálja (4. kép).

▲ 4. kép: Anomgbe lábxilofon, Nigéria. (Kubik 1989 nyomán)

A lábra helyezett xilofontípusok növelése céljából alakulhattak ki a nem rögzített hangzólapos xilofonok fejlettebb típusai, mint például a Közép-Afrikai Köztársaságban a **banda** népcsoport *manza* xilofonja, amely két egymással párhuzamos szénakötegre helyezett felül domború, alul lapos öt hanglapon áll, amin két faütővel játszanak (Boone, 1936: 95). A **banda** népcsoport *lengasho* nevű három hangzólapos xilofonja szintén két párhuzamos szalmakötegre van helyezve, de a rezonanciát erősítendő a két szalmaköteget egy ásott rezonátor üreg fölé helyezik (Ganseman, 1986: 134). A három hanglapon, két játékos játszik kaucsukborítású ütőkkel (5. kép). Az egyikük az 1-2. hanglapon és a mellette guggoló játékos a 3.

▲ 5. kép: Lengasho üregrezonátoros xilofon, Közép-afrikai Köztársaság. (Gansemans,- Schmidt-Wrenger - 1986 nyomán)

hanglapon. A földbeásott rezonátor üreges xilofon típusok néprajzi analógiái Óceánia több szigetén és Ausztrália középső részein szintén ismertek (Collaer, 1965: 102). A szubszaharai-Afrika xilofonjainak fejlettebb formái a rögzített hangzólapos típusok. A rögzített hangzólapos rönkxilofon típusánál a falapok két banántörzsre vannak erősítve egyszerű facsapok segítségével. A rönkxilofonok elterjedési területei Libéria, Elefántcsontpart, Gabon, Kongói DK, Uganda, Mozambik, Tanzánia és Malawi. Mozambik északi területein, Malawiban és Tanzániában használják az ún. *mangwilo* xilofonokat, amelyek kisebb változataik 5-7 cserélhető hanglapocskával, nagyobb változataik 14-18 hanglapocskával rendelkeznek. A falapokat néhány napig, esetleg több hétig is szárítják és amennyibe szükséges, úgy hangolják őket, hogy túl magas hang esetén a falap alsó részének közepéből, túl mély hang esetén a falap két végéből vágnak le, ami a kelet-afrikai xilofontípusokra jellemző hangolás-

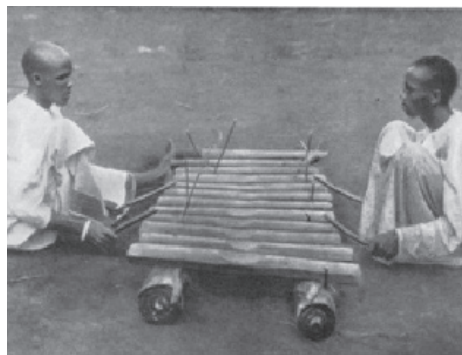
▲ 6. kép: Mangwilo rönkxilofon, Mozambik. (Kubik 1982 nyomán)

mód (Kubik, 1964: 90). A jó rezonancia miatt, frissen kivágott puha banántörzsekre fapálcikákkal rögzítik a falapokat. Az 1980-as évektől a nyugati feminista mozgalmak hatásai miatt egyre több nő is játszik a *mangwilo* rönkxilofonokon (6. kép). A Nyasa-Ruwuma matrinlineáris kultúrrégióban ennek lehettek korábbi előzményei, azonban a 19. században az Iszlám patrilineáris hatásai miatt ezek erősen visszaszorultak (Kubik-Schwörer-Kohl MGM, 2102).

Szintén Mozambik északi részén és Tanzánia déli területén a **makonde** népcsoport körében elterjedt az *akadinda* elnevezésű rönkxilofon, amelynek jellegzetessége, hogy a hangzólapok alá sodrott fűköteget helyeznek, amelyek a fapeckekkel rögzített hanglapok játék közbeni elmozdulását hivatottak megakadályozni (Trowell-Wachsmann, 1953: 322). E típus kisebb változata a *dimbila* rönkxilofon, amelynek felépítése és hanglaprögzítési módozata az indonéz xilofontípusokkal rokonítható (Jones, 1964: 126). Hasonló felépítésű, de fűcsomórögzítés nélküli rönkxilofon típus az Uganda déli területein használt 15 hanglapos *embaire*, amin általában hárman játszanak (7. kép). Az ekvipentaton hangolású *embaire* xilofonokat az előadás után szétszedik, és a falapokat árnyékos helyen őrzik. Az újbóli összerakást segíti a falapok megszámozása, amely fejlemény a brit iskolarendszer hatásának tudható be (Kubik, 1982: 82). Az *embaire* xilofonból fejlődött ki baganda népcsoport által használt, 12 falapos, banántörzsekre erősített xilofon típus az *amadinda*, amin úgy játszanak, hogy a két egymással szemben ülő zenész egyszerre üti az egymástól négy falaptávolságra lévő ugyanazon két-két falap mindkét végét és így oktávparhuzamot érnek el (8. kép). A szomszédos Kongói DK északi részén az **azande** népcsoport köréből szintén adatható a két párhuzamosan elfektetett, frissen kivágott banántörzsrre 8-10 hanglapot hosszú vékony fapálcikákkal rögzített xilofontípus, aminek *kponimbo* az elnevezése. A xilofonon 3-4 egymással szemben ülő férfi játszik és attól függően, ki mennyire gyakorlott, felosztják egymás között, hogy tudás és funkció szerint ki melyik részén játsszon a hangszernek (9. kép). Az ekvipentaton vagy ekviheptaton hangolású *kponimbo* xilofonon a legmagasabb hanglapokon játszik a leggyakorlotabb zenész (Ganseman, 1986: 134).

▲ 7. kép: *Embaire* rönkxilofon, Uganda.
(Kubik 1982 nyomán)

▲ 8. kép: *Amadinda* rönkxilofon, Uganda.
(Kubik 1982 nyomán)

▲ 9. kép: Kponimbo rönkxilofon, Kongói Demokratikus Köztársaság. (Gansemans,-Schmidt-Wrenger 1986 nyomán)

A frissen kivágott banántörzsekre fapálcákkal rögzített falapos típusú rönkxilofonok nyugati irányban elterjedve Gabonban a **fang** népcsoport udvari szertartási zenéjében is megjelentek. A **pahouin** (a **fang** az egyik alcsoportja) népcsoport a nyelvészeti kutatások szerint a 17-18. században vándorolt a mai lakhelyére az északkelet afrikai szavanna-övezetből (Olson, 1996: 477). A *medzang mebiang* elnevezésű udvari xilofonoknak két típusa van, egy nyolc és egy tizenöt hanglapos (10. kép). A hexaton hangsorú hanglapon meg vannak számozva és a zenei előadás után a fatörzsekről leszerelik őket és egy zsákban tárolják. A *medzang mebiang* xilofonokat

▲ 10. kép: Medzang mebiang rönkxilofonok, Gabon. (Gansemans,- Schmidt-Wrenger 1986 nyomán)

szólóhangszerként is alkalmazhatják, illetve úgy is, hogy az egyik kíséri a másikat (Gansemans, 1986: 136).

A banántörzsekre fapálcákkal rögzített falapos típusú rönkxilofonok elterjedése Libériából és Elefántcsontpartról a **baule** és a **kru** népcsoportok köréből szintén adatható, ahol a *jomolo* xilofontípusnál a két frissen kivágott banántörzsre 6 fából faragott hanglapot fektetnek úgy, hogy a banántörzs és a hangzólapok közé száraz banánlevél kötegeket helyeznek. A *jomolo* xilofonon két egymással szemben ülő zenész játszik úgy, hogy az egyikük egyszerűbb kísérelő dallamot, míg a másik egy nehezebb, díszítettebb játékmódot ad elő. A **baule** népcsoport által használt *jomolo* xilofontípus mind a felépítésében, mind a játéktechnikájában rokonítható a Mozambik északi részén található xilofontípusokkal, (mint a **makonde** népcsoport *dimbila* és a **makua-yao** népcsoport *mangwilo* rönkxilofonjai) és egy nyugati irányba történő diffúzióval került Nyugat-Afrikába (Kubik 2010, 15-16.).

A rögzített hangzólapos xilofonok másik típusnál a falapokat egy vályúforma hangszertestre helyezik, amely a rezonanciát erősíti. A vályúxilofonok morfológiailag legkiforrottabb típusai Észak-Mozambikban találhatóak, ahol a hangszertípus elnevezése a *mambira* amely felépítésében az indonéziai és egyéb délkelet-ázsiai xilofonokkal és metallofonokkal mutat rokonságot, amely történeti kapcsolatot is feltételez (Jones, 1964: 126). A vályúforma rezonátortestre 17 hanglapocska, az egyik oldalán faszegekkel van felerősítve, amely mód megegyezik az indonéz xilofonok és metallofonok hanglap-rögzítési rendszerével. A falapok és a hangszertest között kaucsukgumi borítást is alkalmaznak, ami szintén egyedülálló jelenség Afrikában. Ráadásul a *mambira* xilofonon ketten egymás mellett ülve kaucsukgumi borítású ütőkkel játszanak, ami még Észak-Mozambikon belül is eltérő játéktechnika, mert más típusú xilofonokon egymással szemben ülve játszanak (II. kép). A heptaton skála szerint hangolt falapok balról jobbra mélyülnek.

▲ 11. kép: Mambira vályúxilofon, Mozambik. (Kubik 1982 nyomán)

Ugandában szintén ismert a vályúxilofonok bonyolultabb faragó technikát igénylő, 22 hangzólapos típusa, de ennek a hangzólapjainak rögzítésmódja nem rokonítható a mozambiki vályúxilofonokéval, mert azoktól eltérően a helyi rönkxilofonok egyszerű, fapálcás rögzítését alkalmazzák. Viszont a hangszertípus morfológiai felépítése alapján rokonítható a délkelet-ázsiai xilofonokkal és metallofonokkal. Ebből kifolyólag vagy a korábban megjelenő vályúxilofon hangzólap rögzítési módja merült feledésbe, vagy a tovább fejlődő helyi zenei formák nyomán kialakuló, bővülő számú hangzólap alkalmazása miatt vették át, vagy alakították ki a vályúszerű hangszertestet, amelyen a korábbi rönkxilofon típusok hangzólap rögzítési technikáit alkalmazták. A szomszédos Kongói DK északi területein szórványokban szintén elterjedtek a kisebb méretű, 10 lapos vályú xilofonok, amelyek felépítésükben és játéktechnikájukban is rokoníthatóak a dél-ázsiai xilofon és metallofon típusokkal. A kongói vályúxilofonokat a délkelet-ázsiai xilofon és metallofon együttesekhez hasonló módon, három egymás mellett ülő zenész, összehangolt hangszeres kisegyüttes formájában alkalmazzák. Még nyugatabbra, Kamerunban a 19. század elejéig vezethető vissza a vályúxilofonok csoportos alkalmazásának a szokása. A Kamerun észak-nyugati területeiről származó **fang** népcsoportnál egy *ndola go* elnevezésű, vályúxilofonokat használnak résdobokkal kiegészítve, zenekari összeállításban (12. kép). Már az 1960-as években megfigyelhető volt, hogy az idősebb nemzedékhez tartozó zenészek még hagyományos stílusban játszanak, addig a fiatalabb nemzedék játékára már hatást gyakoroltak a rádióban hallott latin-amerikai dallamok (Qersin, 1986: 168).

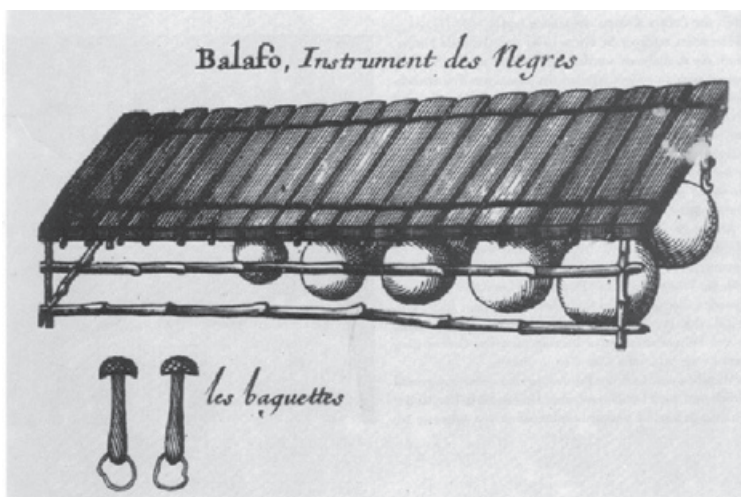
A láb, a rönk és a vályú-xilofonokkal ellentétben az ún. keretes-xilofonoknak nincsenek délkelet-ázsiai vagy óceániai néprajzi analógiái. Az afrikai keretes xilofonok jellemzője, hogy a hanglapok egy vastagabb vagy vékonyabb keretre vannak rögzítve és minden hanglap alá egy-egy rezonátor van erősítve. A rezonátorok a

▲ 12. kép: *Ndola go* vályúxilofonok, Kamerun. (Gansemans,-Schmidt-Wrenger 1986 nyomán)

leggyakrabban különböző méretű kabaktökök, de lehetnek cserépedények vagy újabban fém konzervdobozok is. A keretes xilofonok legkorábbi leírása 1352-ből Ibn Battutától származik, aki a Mali királyi udvarban járva leír egy hangszertípust, amelynek csőlapjai és lopótök rezonátorai voltak (Ibn Battuta, (1352) 1981: 125). Egy angol kereskedő, Richard Jobson 1623-as gambiai útja leírásában egy tizenhét hangzólapos keretes xilofon típusról számol be (Jobson, (1623) 1904: 117). A skót felfedező Mungo Park 1799-ben egy 20 hanglapos **mandinka** xilofontípust ismertet (Park, (1799) 1983: 52). A hangszertípus első képi ábrázolása Párizsból, 1698-ból, François Froger metszetéről ismert, ahol egy 19 hanglapos, mindegyik hanglap alatt tökrezonátorral ellátott, keretes xilofon látható (Froger, 1699: 48) (13. kép).

Nyugat-Afrikában különböző keretes xilofon típusok alakultak ki, amelyek valószínűsíthetően egy korai délkelet-ázsiai migrációval jelenhettek meg. Emellett a leginkább Maliban elterjedt hordozható xilofon típusok megjelenése arra mutat, hogy a későbbiekben a Közép-Afrika irányából elterjedő ún. kengyel xilofonok hatásával is számolni kell. A Szenegál, Gambia, Bissau-Guinea, Guinea, Burkina Faso, Sierra Leone, Ghána, és Mali területén elterjedt keretes xilofon típusok általános terminusa a *balafon*, amely elnevezés azonban több altípust takar, mert az egyenes kialakítású formától a gyengén és az erősen ívelt kialakítású típusokig több formája is elterjedt (14. kép). Szintén nagyon eltérő lehet a hanglapok száma, illetve vannak közöttük mobilizálható ún. kengyelxilofonok is. Közös jellemzőjük a keretes felépítés és a hanglapok alá erősített hangerősítő edény alkalmazása. Összességében a *balafon* terminus Nyugat-Afrikában leginkább 'xilofon'ként értelmezhető. A **mandinka** népcsoport által beszélt malinke nyelvben a „bala” jelenti a hangszert, és a „fó” a hangszeren való játékot jelölő ige. A hangszer elnevezése a balo/balon/balafó és az ebből kialakult balafon elnevezés először a francia nyelvű leírásokban tűnik fel, ezért elképzelhető, hogy a „fon” végződés európai hatásra került a hangszer nevébe és vált

▲ 13. kép: Balafon keretes xilofon (François Froger 1698-as metszete nyomán)

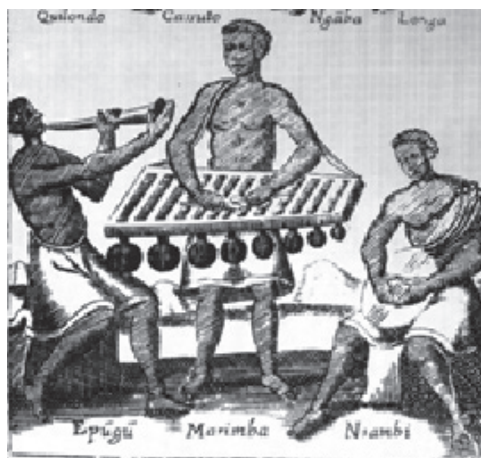

▲ 14. kép: Balafon keretes xilofon, Sierra Leone. (Kubik 1989 nyomán)

az adott hangszer típus általános elnevezésévé (Kubik, 1989: 182). Nigéria középső részén a Jos-platón élő **berom** népcsoport körében elterjedt a *kundun* elnevezésű 10-20 hangzólapos kengyelxilofon típus. A hangszer típus a Csádból érkező **barma (bagirmi)** népcsoport által került a térségbe (Blench, 2005: 4). Amíg a Szaharától délre található kengyelxilofonokon jellemzően kabaktök rezonátorokat alkalmaztak, addig a csádi kengyelxilofon jellegzetessége, hogy marha szarv rezonátorokat erősítenek a hangzólapok alá. A **berom** népcsoport *kundun* kengyelxilofon típusán alkalmazott marha szarv rezonátorok bizonyítják a hangszer típus csádi eredetét. A keretes xilofonok egyik altípusánál a keret egészen vékony, kengyeles kialakítású és így a hangszer hordozhatóvá válik. A kengyelxilofon hangszer típus az ősi Kongo királyságban alakult ki, ahol a 17. századi hittérítők leírásaiban már szerepel ez a hangszer, és erről a területről terjedt leginkább északi irányba (Cavazzi, 1692: 171) (16. kép).

Kamerun déli részén, amikor egy főnök a környező területeket felkereste, általában négy muzsikusból álló xilofonegyüttes ment és vonulási zenével kísérte. Emiatt alakították ki a hangszer típusot úgy, hogy hordozható legyen. A hordozható xilofon együttesek a közép-afrikai főnökségekben a hatalom szimbólumává váltak.

A Közép-afrikai Köztársaságban a **mbimou (mpyemo)** népcsoport nyakba akasztható *balafon* kengyel xilofonjának tíz ovális (zúgattyúra emlékeztető) hangzó lapja van, amelyet zsinóros rögzítéssel úgy erősítenek a tartó kengyelhez, hogy megütve szabadon rezeghessenek (Ganseman, 1986: 138) (17. kép). A szomszédos **gbaya** népcsoport *zanga* xilofonján a hangolást tükröző, különböző nagyságú tökhéj rezonátorok vannak a furcsa lándzsaszerű hegyben végződő hanglapok alárögzítve (18. kép). A zenész a nyakába akasztva használja a hangszer és két kaucsukgumi borítású faüttővel játszik az ekvipentaton hangolású hanglapokon, amik a bal oldali magasabb hangoktól jobbra mélyülnek. Kongói DK északi részén a **banda** népcso-

▲ 16. kép: Marimba kengyelxilofon, Kongo királyság. (Cavazzi 1692 nyomán)

▲ 17. kép: Balafon kengyelxilofon, Közép-afrikai Köztársaság. (Ganseman, - Schmidt-Wrenger 1986 nyomán)

port hordozható *kalangba* nevű xilofonjának közepén hasasodó, jellegzetes alakú, gondosan faragott és csiszolt hét vagy kilenc hangzó lapja keményfából készül. A kerethez a tökhéj rezonátorokat kaucsukkal vagy gyantával ragasztják hozzá. A *kalangba* xilofont nyakba is lehet akasztani vagy a földre helyezve, a kengyellel kitámasztva lehet játszani rajta. A *kalangba* xilofonok formailag nagyon hasonlítanak a szomszédos **luba** népcsoport *madimba* xilofonjaira, amelyek nevéből alakult ki a közismert *marimba* elnevezés. A *madimba* xilofonnak két típusa van, a dallamjátékra használt 7-8 hangzólapossal rendelkező *madimba matsheshe* jelentése 'keves lap' és az osztinató játékmódú kísérő hangszer szerepét betöltő 9-10 hangzólapossal rendelkező *madimba makata* jelentése 'több lap'. A folyamatosan ismétlődő zenei formák viszonylag könnyen elsajátíthatóak, ezért sokan tudnak játszani a *madimba* xilofonokon. A *marimba* xilofonok elnevezése először João dos Santos atya 1586-os leírásában szerepel *ambira* néven, aki kelet-etiópai útja során találkozott a **karangba** (kaffir) népcsoporttal (Theal, 1901: 202-203). Filippo Bonanni 1723-as hangszereket bemutató könyvében is a *marimba* elnevezés szerepel (Bonanni 1723, CXXI. tábla) (19. kép). Valószínűsíthetően az *ambira* terminusból származtathatóak a kelet-afrikai *marimba* és a dél-afrikai *mbila* elnevezések (Kirby, 1968: 47-48). A Dél-afrikai Köztársaságban a *mbila* xilofon a **venda** és a **shope (chopi)** népcsoportoknál ismert hangszer típus. Dél-Afrikában a xilofonok először a **shope** népcsoportnál jelentek meg, aki a Zimbabwe déli részén élő **shona** népcsoporttól vették át a hangszer típus (Uo: 49). A **venda** népcsoport 21-22 falapos kengyel xilofontípus hangzó falapocskái különböző nagyságúak és mindegyik alá egy rezonátor tök van erősítve, amelynek oldalán hangoló nyílás van fúrva, amelyet pók selyemmel fednek (20. kép).

▲ 18. kép: Zanga kengyelxilofon, Közép-afrikai Köztársaság. (Gansemans,-Schmidt-Wrenger - 1986 nyomán)

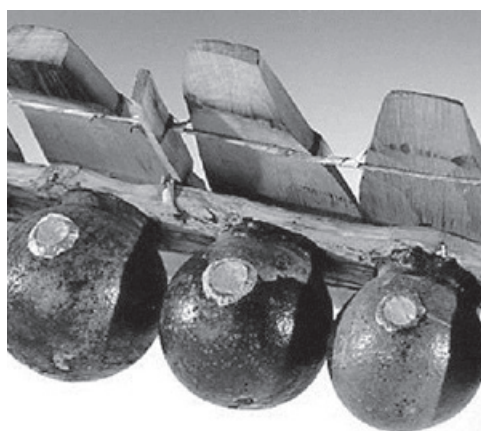

▲ 19. kép: Marimba kengyelxilofon rajza Dél-Afrikából. (Bonanni 1723 nyomán)

Mivel egy *mbila* elkészítése egy hónapig is eltartott, ezért egy jó ökör áráért lehetett eladni. A **venda** *mbila* xilofonon ketten játszanak. Az idősebb, tapasztaltabb baloldali zenész játssza a gyakran díszített és variált dallamot, mialatt a jobb oldali zenész ostinato kísérettel vagy állandó, egyvonalú dallammal kíséri a baloldali zenész játékát. A **shope (chopi)** népcsoport *mbila* xilofonja kisebb felépítésű, mint a **vendák** azonos elnevezésű hangszere, és esetenként a legelterjedtebb *mbila* elnevezés mellett felbukkan a *muhambi* terminus is. A hanglapok alá korábban nem kabaktök rezonátort, hanem a „nsala” fa (*Stychnos spinosa*) gyümölcsének kiszáritott héjából készített edényeket erősítenek. Az újabb típusoknál, már fém konzervdobozokat erősítenek a hanglapok alá (21. kép).

Szintén a *madimba* xilofontípus elnevezésére vezethető vissza Angolában a **chokwe** népcsoport *ndjimba* nevű ívelt formájú, hármas felosztás szerint heptaton hangolású xilofonja. A hangzólapok alatti kilyukasztott tökrezonátorokba egy afrikai pók tojásainak a burkával lezárt nádcsvet illesztenek, ami megváltoztatja a hangszínt és a hangerőt (Schmidt-Wrenger, 1986: 140). Angolában a *ndjimba* kengyel xilofonokat menet közben is használják. A Kongói DK-ban élő a **chokwe** csoportok szintén használják *ndjimba* xilofont, de ott egy kevésbé ívelt, nagyobb típusát alakították ki (Uo: 36). A hangszeret egy ívelt bottal támasztják meg, amire a zenész játék közben ráül. A két kaucsukgumi borítású ütővel a hanglapok nem díszített, középső részét ütik. A hangszer jobb oldalán ül a fiatal segéd, aki a tökhéj rezonátorokon kísérő ritmust üt és így tanulja el a hangszer játéktípusát (Uo: 36) (22. kép).

Amíg a keretes és a kengyel xilofontípusok fő jellemzője, hogy minden egyes hangzólap alá külön rezonátortest van erősítve, az ún. edényrezonátoros xilofontípusok esetén egy nagyobb edényszerű hangszerest fölé erősítenek egy vagy két hangzólapot. Az edényrezonátoros xilofon típusok közép- és dél-afrikai elterjedést

▲ 20. kép: Mbila kengyelxilofon pókselyem hangolónyílásos rezonátortökökkel. (Kirby 1968 nyomán)

▲ 21. kép: Mbila kengyelxilofon konzervdoboz rezonátorokkal, Dél-afrikai Köztársaság. (Kirby 1968 nyomán)

mutatnak. Nigéria keleti részén, az **igbo** népcsoportnál elterjedt a *ngedegwu* elnevezésű edényrezonátoros xilofontípus, mai felépítését tekintve egy öblös cserépedény, amelynek a széles karimáján fűgyazatra fektetve két, az edény szélességén túlnyúló, lekerekített végű hangzólap van zsinórzattal felerősítve. Bár a hangszertípus a felépítéséből adódóan kétségtelenül régies forma, de az **igbo** népcsoportot olyan sok külső hatás érte a szomszédos népek részéről, illetve hatott vissza a szomszédos népcsoportokra, hogy pontosan már nem megállapítható a hangszertípus eredete (Lo-Bamijoko, 1987: 36). A Kongói DK déli részén és Zambia északi élő **luba** népcsoport buyanga titkos vadásztársasága által használt egy hanglapos edényrezonátoros xilofontípusának *didimbadimba* vagy *dimbadimba* az elnevezése (Gansemans, 1986: 72). A *dimbadimba* névalak egy reduplikációs forma, amely a **luba (chiluba)** nyelv fonetikai sajátossága (MGM, 2108). A **luba** zenészek a *didimbadimbát* vagy két ütővel ütve, vagy egy ütővel szólaltatják meg, miközben a másik kézzel fedik vagy nyitják a rezonátort felső nyílását (23. kép). A feltételezések szerint a hangszertípus Katangából származik, és valamikor a 18. vagy a 19. században a karavánutak kereskedői által terjedt el Zambiában (Uo). Mivel a Zambia és Zimbabwe határvidékén élő **tonga** népcsoport körében elterjedt lábxilofon típust olykor egy öblös cserépedényre erősítve is megszólaltatják, nem kizárható hogy az edényrezonátoros xilofontípusok a lábxilofonok egy fejlődési fokozatának tekinthetők (Tracey, 1973: 88).

A Dél-afrikai Köztársaság központi és délkeleti területein az egyhangzólapos, edényrezonátoros xilofontípus elnevezése a *limba*. Malawi déli és Zambia keleti területein a **ngoni** népcsoport körében viszont a *mbila* elnevezés is elterjedt (MGM, 2108). Valószínűsíthető, hogy a *mbila* terminus (tsz: *timbila*) a Mozambik déli részén élő **shope (chopi)** népcsoporttól származhat, akiknél a zenekari formában alkalmazott tizenkilenc hanglapos keretes xilofon típus megnevezésére használják (Tracey, 1948: 69). Az egyhanglapos edényrezonátoros *limba* xilofonokat a **ngonik** a leggyakrabban négyfős, de esetenként húszfős együttes formában alkalmazzák, amelynek *alimba* (a *limba* többes száma) az elnevezése.

▲ 22. kép: Ndjimba kengyelxilofon, Kongói DK. (Gansemans,-Schmidt-Wrenger 1986 nyomán)

Összességében a történeti és a tipológiai áttekintés arra mutat, hogy a szubszaharai Afrika népcsoportjai által használt különböző xilofon típusok között jövevény hangszerek és helyileg kialakult típusok egyaránt megtalálhatóak. Habár Malawiban a Zambézi-völgyben elterjedt lábxilofon felépítésében és játékmódjában is analógiát mutat a madagaszkári lábxilofonokkal, ezért feltételezhető, hogy a Mozambiki-csatornán keresztül érkezett az afrikai földrészre, azonban a hangszertípus nyugat-afrikai jelenléte már nem biztos, hogy szintén migráción alapuló interetnikus átvétellel terjedt el, mert a hangszertípus egyszerű felépítése nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy minden külső hatástól függetlenül helyben is kialakulhatott. Illetve azzal a lehetőséggel is számolni kell, hogy a későbbi délkelet-ázsiai migrációk által megjelent fejlettebb xilofon típusok megjelenése után alakultak ki azok egyszerűbb felépítésű, leromlott formái. Valószínű, hogy a lábxilofon típusokból a hangerő növelésének igénye miatt, helyileg alakulhattak és a belső migrációk hatására terjedhettek el az edényrezonátoros típusok, mert ezek néprajzi analógiái Délkelet-Ázsiából és Óceániai területekről nem ismertek. A rönk, a vályú és a keretes xilofon típusok morfológiai és zenei analógiái valószínűsítik annak lehetőségét, hogy ezek szintén keletről-nyugati irányba terjedő interetnikus átvételekkel terjedő hangszerek, amit a hangszerelnevezések vizsgálata is igazol. Viszont a keretes xilofonokból szinte bizonyos, hogy helyi fejlesztéssel alakultak ki a hordozható kengyel xilofonok, mert azok Afrikán kívüli néprajzi analógiái – az eddigi adatok szerint – nem ismertek. ☀

▲ 23. ábra: Dimbadimba edényrezonátoros xilofon, „Belga Kongó” Kongói DK, (Boone 1936 nyomán)

Felhasznált irodalom

- ANKERMANN, Bernhard
1902 Die afrikanischen Musikinstrumente. Ethiopianist Notes, Michigan State University 3/1. 1-134.
- BASTIAN, Adolf
1884 Allgemeine Grundzüge der Ethnologie. Berlin, Reimer.
- BLADES, James
1975 Percussion instruments and their history. London, Faber and Faber.
- BLENCH, Roger
1984 The Morphology and Distribution of Sub-Saharan Musical Instruments of North-African, Middle-Eastern, and Asian origin. In: Musica Asiatica 4. PICKEN Laurence (szerk) 155-187.
2005 The traditional music of the Jos Plateau in Central Nigeria: an overview. 1-10. Cambridge
2010 Evidence for the Austronesian Voyages in the Indian Ocean, 239-248. In: The Global origins and development of seafaring. Ed. by ANDERSON, Atholl-BARRETT, James H-BOYLE, Catherine V Oxford
- BONANNI, Filippo
1964 (1723) Antique musical instruments and their players: 152 plate from Bonanni's 8. century „Gabinetto Armonico” (szerk. HARRISON, Frank – RIMMER, Joan). New York, Dover.
- BOONE, Olga
1936 Les xylophones du Congo Belge. Annales du Musée du Congo Belge. Ethnographie, Anthropologie, Bruxelles
- CAVAZZI, Giovanni Antonio
1687 Istorica descrizione de'ter' regni Congo, Matamba e Angola. Bologna
- COLLAER, Paul
1965 Ozeanien. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd.1.Lfg.1.Leipzig
- FRANK, Barbara
1981 Die Kulere Bauern in Mittelnigeria. Wiesbaden
- FROGER, François
1699 Relations d'un voyage fait en 1695-1697 aux côtes d'Afrique. Paris
- FROBENIUS, Leo
1981 Afrikai kultúrák. Válogatott írások. BODROGI Tibor (szerk) Budapest
- GANSEMANS, Jos-SCHMIDT-WRENGER, Barbara (szerk)
1986 Zentral Afrika. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd.1.Lfg.8. Leipzig
- von HORNBOSTEL, Erich Moritz
1911 Über ein akustisches Kriterium für Kulturzusammenhänge. Zeitschrift für Ethnologie, Berlin 43, 601-615.
- Ibn BATUTTA, Rihla
1980 (1352) LEVTZION and HOPKINS (szerk) Corpus of Early Arabic Sources for West African History. Cambridge
- JEFFREYS, Mervyn David Waldegrave
1961 Negro influences on Indonesia. African Music Society Journal, Grahamstowne 2/4. 10-16.
- JOBSON, Richard

- 1623 The golden trade of discovery of the river Gambia and the golden trade of Aethiopians. London (1623) reprint Teignmouth 1904 (Kingsley, C.G)
- JONES, Arthur Morris
1964 Africa and Indonesia. London
- KIRBY, Percival Robson
1968 The Musical Instruments Of the Native Rasis of South Africa. Johannesburg
- KROEBER, Alfred Louis
1940 Stimulus Diffusion. Indianapolis, Bobbs-Merill.
- KUBIK, Gerhard
1964 Recording and studying music in Northern Mozambique. African Music Society Journal, Grahamstowne 3/3. 77-100.
2010 Theory of African Music. Vol.1. The University of Chicago Press
- KUBIK, Gerhard (szerk)
1982 Ostafrika. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd.1. Lfg. 10.Leipzig
1989 Westafrika. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd.1. Lfg. 11.Leipzig
- KUBIK, Gerhard-SCHWÖRER-KOHL, Gertle
én Xilophone. In: Neue MGM, 2101-2112.
- KUNST, Jaap
1925 De Toonkunst van Bali. Batavia
- LO-BAMIJOKO, Joy Nwosu
1987 Classification of Igbo Musical Instruments, Nigeria. African Music Society Journal, Grahamstowne 6/4. 19-47.
- MACEDA, José Montserrat
1979 A search for an old and a new music in Southeast Asia. Acta Musicologica 51(1): 160–168.
- MORTON, David
1976 The Traditional Music of Thailand. Berkeley
- OLSON, James Stewart
1996 The Peoples of Africa: An Ethnohistorical Dictionary. Westport-London
- PARK, Mungo
1799 Travels in the Interior Districts of Africa (1799) reprint London 1983
- QERSIN, Benoit
1986 Ensemblemuzizieren In: Zentral Afrika. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd. 1. Lfg.8. Leipzig
- RAULT, Lucie
2000 Musical Instruments. A Worldwide Survey of Traditional Music-Making. London
- RÄTZEL, Friedrich
1902 Die Erde und das Leben: Eine Vergleichende Erdkunde. Leipzig
- SCHMIDT-WRENGER, Barbara
1986 Geschlimte Idiophone In: Zentral Afrika. Musikgeschichte in Bildern, Deutscher Verlag für Musik. Bd. 1. Lfg. 8. Leipzig
- TRACY, Hugh
1948 Chopi musicians. Their music, poetry and instruments. London
1973 Catalogue. The Sound of Africa Series. Vol I-II. Roodeport
- TROWELL, Margaret-WACHSMANN, Klaus P.
1953 Tribal crafts of Uganda. London : Oxford University Press

English Abstract

A Historical and Typological Analysis of African Xilophones

Theories resulting from early comparative morphological analyses came to be closely associated with the Culture Area of the early 20th century which regarded the quantitative characteristics of the study of a given culture as qualitative factors measuring development. Because of this tendency, cultural anthropologists and ethnomusicologists of the 1960s increasingly emphasized the phenomenon of cultural change and focused on the study of the development and transformation of any given culture. However, the dominance of music-oriented research in ethnomusicology forced the morphological study of ethnographic objects, and earlier research on the rich ethnographic material in museums was largely replaced by purely fieldwork-based research on contemporary cultural phenomena. Yet an inescapable conclusion suggested by the bulk of ethnomusicological research is that the distribution musical styles and that of instruments are two independent processes, with the geographical distribution of instruments showing quite different patterns from that of musical styles and reflecting cultural groupings, albeit not distinct culture areas. A close analysis of historical sources and the morphology of objects is indispensable for any adequate reconstruction of the geographical and temporal distribution of musical instrument types. Indeed a comparative morphological analysis of such objects, based on well-documented historical data and a sufficient pool of recent regional data and taking into account the instruments of neighboring continents as well as the interethnic relations evidenced by historical sources, may well suggest historical contacts on the basis of otherwise unexplained similarities in the morphology of ethnographic objects. Thus a historical and typological analysis of the xilophone types of Sub-Saharan Africa shows clear Southeast Asian influences, which even in the absence of written sources seem to substantiate theories of migration and interethnic contact. The analysis also points to a mixed heritage of borrowed as well as locally created instruments among the xilophone types. For instance, while the so-called leg xilophone of the Zambezi valley (Malawi) shows similarities of morphology and playing technique with comparable instruments in Madagascar and therefore seems to have originated across the Mozambique Channel, West African specimens of this instrument type may have arisen independently of any migration and interethnic borrowing, since its very simple morphology allows the possibility of local origin as well. On the other hand, simplified, more primitive forms of the instruments may also be due to secondary processes subsequent to the appearance of sophisticated xilophone forms due to immigration from Southeast Asia. It is probable that vessel-resonator (individual resonator) variants of the leg xilophone developed locally as a sound-amplifying technology and spread owing to inter-African migrations, since no ethnographical parallels of these are attested in Southeast Asia and Oceania. Morphological and musical analogues of various types of log, trough and frame xilophones strongly suggest that these instruments also spread through interethnic contacts along an East-to-West route, a theory further reinforced by the analysis of the nomenclature of these instruments. Contrastingly, it is a near certainty that portable bridle xilophones developed locally from frame xilophones, since the data known to us at present offer no ethnographic parallels outside Africa.

A szerzőről

PhD, tudományos munkatárs
MTA BTK Zenetudományi
Intézet

About the Author

PhD, Ethno-organologist
Institute for Musicology,
Research Center for the
Humanities, Hungarian
Academy of Sciences

brauer-benke.jozsef@btk.mta.hu

MEGMONDANI AFRIKÁNAK!

BERNARD LUGAN: OSONS DIRE LA VÉRITÉ À L'AFRIQUE

BENKES MIHÁLY

Merjük megmondani az igazságot Afrikának, ez a kötet cím kategorikus üzenet mindazon szereplőknek, akik hivatalból vagy magánvállalkozóként aktivitást fejtenek ki a kontinensen. Ez egyben figyelmeztetés a külső hatalmaknak – különösen a volt gyarmattartó országoknak, tágabban az északi országok körének –, hogy Afrika-politikájukon gyökeresen változtatniuk kell. A szerző a régmúlttól máig tartó idegen uralom, függésben tartás, gyámság, elvárt modernizálás és demokratizálás kurzusainak negatív mérlegét demonstrálja legújabb művében.¹

Lugan munkásságán végighúzódik az a felfogás, hogy az Afrikára vonatkozó helyzetértékelések, tudósítások, hivatalos deklarációk és államközi konvenciók nagyrészt manipulatívak, álságosak, s az afrikai népek és társadalmak valóságát legkevésbé sem tükrözik. A külső aktorok túlnyomórészt önnön gazdasági, hatalmi szükségleteikre összpontosítanak, politikájukkal az afrikaiak saját szerepvállalását korlátozzák, az esetek jó részében kizárják. A mindenkori afrikai vezetőkkel kötött alkuk ugyanakkor az érintett afrikai kormányok és elitek megalkuvó, több esetben korrupt politikája jegyében születnek.

A szerző korábban publikált művében már kimutatta, hogy a sematikus, idejétmúlt dogmatikus Afrika-politikák drámai következményekkel járnak.² Tíz évvel későbbi írásának kíméletlen őszinteséggel már a „*Hazugságok és bűnbánat*” alcímet adta, jelezve, hogy azonnali paradigmaváltásra van szükség az afrikai népek túlélési esélyeinek biztosításához. Kinyilvánította, hogy a halmozódó és mélyülő válságok megoldásához az afrikaiak részvételét is biztosítani kell.³

Lugan az *École de Guerre/Paris* professzoraként, Afrika-kutatóként aktív személyes kapcsolatokkal és tapasztalatokkal rendelkezik, s jelen kötetével kétségbevonhatatlan realizmussal dokumentálja a kontinens entrópiáját.

Bevezetőjében öt kérdéskört vázol fel, amelyeket a kötet fejezeteiben bont ki primer forrásokra és hiteles információkra támaszkodva. *Először* a *földrész természeti adottságait* említi, jelezve, hogy „Afrika messze nem elátkozott föld”. Vitatja, hogy a szakadatlan sikertelenségeket a természeti környezet okozná, leszámítva a sivatagosodást. *Másodszor*, nyomatékosítja, hogy a robbanásszerű *demográfiai növekedés* kontroll nélkül katasztrófával fenyeget. *Harmadszor* megállapítja, hogy a kontinens „*intellektuális autonómiára való képessége*” végzetesen szűkös, amelynek rendszerszintű kiváltó okai vannak. *Negyedszer*, a *külső aktorok kizsákmányoló*

Bernard Lugan

OSONS DIRE LA VÉRITÉ À L'AFRIQUE

éditions du
ROCHER

tevékenységére mutat rá. Végül *ötödször*, mintegy számonkérően felveti, hogy az afrikaiaknak „szakítaniuk kell azzal a gyakorlattal, miszerint mindent kívülről várnak”. A szerző kendőzetlenül rögzíti, hogy a „vámpirok” és „cápák” gátlástalan, önérdékű aktivitása mellett eljött az ideje az afrikaiak önvizsgálatának is (10-11. o.).

A szerző hipotézise az, hogy a vállalkozók, a politikusok, az állítólagos szakértők és a média jó része is figyelmen kívül hagyják a differenciált realitásokat. E kihívó kötettel a hivatalos makrogazdasági statisztikák és jelentések felülvizsgálata révén bizonyítja az interpretációk és a tények közötti ellentmondásokat.

A mű *első részének* előszavában ezzel az ironikus parafrázissal indít. „Et pourtant, l’Afrique était bien partie”. Visszautal *René Dumont* sokat idézett művére – „*L’Afrique noire est mal partie*”,⁴ amelyben szerzője kimerítő elemzést nyújtott a függetlenedő afrikai országok viszonyairól, kimondva, hogy „a helyzet minden nap súlyosbodik Afikában” (i.m. 8. o.). Ekként Dumont diagnózisa problematikusnak tartotta a kontinensen való aktivitás jövőjét, azonban még adott esélyt a felemelkedésre is, amennyiben a „nemzetközi szolidaritás” válik uralkodóvá az Afrika-politikákban (u.o. 226. o.). Lugan műve különös folytatása Dumont egykori elemzésének. A két szerző egybecsengő üzenete az idősíkok eltérése ellenére, hogy a „dekolonizáltak”

megbecsülése mindenekelőtt az, hogy megmondjuk nekik az igazságot, még ha az nehezen elviselhető is. Ezt az attitűdöt ajánlja mindkét tudós kutató, Lugan esetében annyival keményebben, hogy fél évszázaddal később veti fel a realista diskurzus vállalásának követelményét.

Lugan visszatekintve, minden egykori negatívum dacára konstatálja, hogy Afrika az újrakezdéshez viszonylag elégséges alapokkal rendelkezett a politikai-jogi függetlenedéskor, s mégsem valósult meg az a várankozás, hogy kikerüljön az „Európa kliense” státusból. Napjaink afro-optimista lobbistáinak kommunikációjától eltérően kimutatja, hogy Afrika „felemelkedése” továbbra is késik. A sikertelenség főbb okait az alábbiakban foglalja össze:

- Elhibáztak azok a modellek, amelyek a gazdaságnak adnak feltétlen elsőbbséget. A kudarcok mindenekelőtt politikai, intézményi és szociológiai természetűek. A fejlesztési kísérletek nem számoltak a „humán realitással”, amit a kontinens egészén az „etnikai alapok” jelentenek.
- A fejlett államok és ágenseik téves gyakorlatot folytattak kapcsolataikban, mint-hogy figyelmen kívül hagyták a különféleségeket, a multietnicitást, valamint a tribalizmus elmélyülését Afrika több országában.
- Az 1990-es évek kezdetétől indított demokratizálási kurzus is zsákutcába torkollott. A „demokratikus diktátum” jegyében bevezetett választási rend a multietnikus társadalmakban automatikusan a nagyobb lélekszámú népcsoport(ok) szinte akadálytalan hatalomra jutását eredményezte, egyúttal súlyos belviszályokat, illetve államközi konfliktusokat teremtve.
- A politikai felfordulást, a káosz mélyülését sietteti az ún. „öngyilkos” demográfiai növekedés, amelytől az infrastrukturális építkezés elmarad, a belső és külső kihívások kezelésére való önálló válaszképesség pedig nem javul.

E rész első fejezetében az *Afrikai Fejlesztési Bank* jelentéseit tette vizsgálat tárgyává a szerző „Mythes et fantasme du PIB” címmel (Chapitre I, pp. 19-37). A hivatalos statisztikák alapján megállapítható, hogy a kontinens átlagos gazdasági növekedése 1998 és 2008 között lassult, illetve stagnált. E tény ellentmond annak a híresztelésnek, hogy Afrika 2050-re a „világ legújabb műhelyévé” lép elő (20. o.). A szerző kimutatja, hogy a közvetlen külföldi befektetések volumene 2010 és 2012 között 40 md dollárról 48-50 md-ra emelkedett ugyan, de azokat jellegzetesen Észak-Afrika öt országában realizálták. „Afrika nem mindig számít a befektetőknek” – írja (28. o.).

Hasonló ellentmondást mutat ki az afrikai középosztály gyarapodására és dinamikus növekedésére vonatkozó prognózisok és a társadalmi viszonyok tényleges alakulása között (az 1,1 milliárdnyi népesség körében 850 millió afrikai szegénységben él), a középosztályba soroltak státusának ereje pusztán retorikai fogás (25. o.).

Lugan nem hallgatja el, hogy az ENSZ által kibocsátott közlemények és prognózisok is manipulált vagy téves információkat tartalmaznak. Példaként említi, hogy Afrikát „a növekedés reléjeként” említik a következő évtizedekre tekintve (28-29. o.). Mintegy cáfolatként több ország gazdasági törekvéségét taglalja. Nigéria,

Mozambik, Líbia, Kongói Demokratikus Köztársaság, Szomália, Bukina Faso, Elefántcsontpart és Ruanda eseteit elemzi, megállapítva, hogy a gazdasági problémáik szüntelen politikai, interetnikai konfrontációkhoz kapcsolódnak (30-37. o.).

A következő fejezetekben sorra veszi azokat a témákat, amelyek az afrikai népek életének neuralgikus, vitatott jelenségei. Bizonyítja, hogy a szegénység nem csökken, hanem nő (15 év során közel megkétszereződött a szegények száma, 376 milliőről 670 millióra nőtt.) Az okok között a „rurális exodus”, a vad urbanizáció ugrásszerű növekedését említi. Tágabb körben az iskolázatlanságot, a munkanélküliséget, a segélyezési gyakorlatot és annak anomáliáit írja le. A szegénység visszaszorításának híresztelését „hazugságként” illeti. Rámutat az ún. önként választott kivándorlás, elvándorlás különféle eseteire, a fejlett országokból eredő „elszívás” és az „emberkereskedelem” nem szűnő folyamatára. Az előbbi a kvalifikált és a tanulatlan afrikaiakat egyaránt érinti. Az utóbbi különösen a nők és gyermekek társadalmát célozza, nem pusztán magánéleti viszonylatban (élettársi-alkalmazotti avagy örökbefogadási aktus jegyében), hanem politikai számításból is (pl. Kanadában a frankofón választási, szavazati optimalizáció miatt).⁵

Az olajvagyonhoz kapcsolódó fejlődési-fejlesztési tényekről és tévhitekről szóló fejezetének címe szintén árulkodó. „Az olaj megmentheti Afrikát?” – teszi fel a kérdést, majd rövid elemzést követően megvonja az olajbányászat és kereskedelem elmúlt 36 évének mérlegét. Előrebocsátja, hogy a kontinens 44 országának más forrásokra kell terveznie a fejlesztéspolitikát, majd rögzíti, hogy az olajvagyon kiaknázása, értékesítése szinte egy országban sem mozdította elő a helyi társadalom fejlődését, nem javított a népesség életviszonyain. Az olajkincs nem tekinthető a kontinens „jokerének” – állapítja meg (Chapitre III, pp. 58-61). Körültekintő összegzést készített az afrikai olajvagyon importőreiről a 2010-es kimutatások alapján, amelyből kitűnik, hogy az Európai Unió kívül Kína, India részesedése számottevő.

A negyedik fejezetben két „reményt keltő” ország feltételezett jövőjéről készített esettanulmány található.⁶ Ezidőtájt mindkét ország – viszonylagos jó adottságaik közepette – gazdasági és szociotörténeti gyökerű válságon megy keresztül.

Az *algériai krízis* fő momentumai a szerző olvasatában a társadalom etnikai és regionális tagoltsága, a generációs ellentétek és a vallási konfrontációk. Ez esetben is kiemeli, hogy az algériai gazdaság diverzifikációjának megoldatlansága, a 97%-os arányú olaj és gáz-szektor csökkenő termelési eredményei az előbbiekkal együttesen konzerválják a válságot (63-72. o.).

Dél-Afrika esetében a lassuló növekedési ütem okozza a visszaesést a korábbi, 1990-es években regisztrált vezető gazdasági pozícióhoz képest. Lugan vizsgálata szerint a világversenyhez való alkalmazkodás elmaradása okozza a gyengébb dél-afrikai teljesítményt. Rámutat a nem afrikai kvalifikált populáció számának csökkenő tendenciájára is, illetve a diszkriminált „fehér káderek” túladóztatására, valamint a „fekete” munkások bérköveteléseire. Más gazdaságpolitikai intézkedések gátló hatását is áttekinti: a magánfarmereket fenyegető nacionalizációt, a rasszizmus éleződését, az afrikanizáció által bekövetkezett „földindulásszerű változásokat”, amelyek a nem afrikai származásúak marginalizálódását idézték elő. A szerző ize-

lítót ad a dél-afrikai politikai erőviszonyokról is, megállapítva, hogy az ország a társadalmi káosz felé tart (72-83. o.).

A kötet *második része* a megoldások palettáját kínálja fel.⁷ Előzetesen a múlt század 70-es éveit utáni modellkísérletek közül négy koncepció alkalmazási tanulságait összegzi a szerző.

Az *első koncepció*, melyet három afrikai államfő hirdetett meg az „*Új partnerség Afrika Fejlődéséért*” címmel (Nouveau Partenariat pour le développement de l’Afrique – NEPAD). A NEPAD keretében valójában három terv előterjesztésére került sor 2001 júliusában az AESZ (Afrikai Egység Szervezet) lusakai államfői csúcsetekezletén: Mbeki, dél-afrikai elnök terve (Renaissance africaine), Bouteflika algériai elnök javaslata (Millennium African Plan) és Wade szenegáli elnök terve (Plan Omega).

A három tervjavaslat *Új afrikai kezdeményezés*ként elfogadást nyert az AESZ-ben. Az iparosodott országok ugyan támogatták, de nem sok esélyt adtak a megvalósíthatóságnak, mivel rendkívüli tőkeigényű és radikális történeti-politikai ítélettel körített művelet lett volna, s a három – legkorruptabb, jegyzi meg Lugan – erős afrikai hatalom egyoldalúan saját hatáskörébe kívánta vonni annak végrehajtását.⁸

A *második koncepció* az afrikai államhatárok revízióját célozta. Lugan már a fejezetcímben utópiaként említi. Ismert, hogy e tekintetben a függetlenség kezdetétől megosztottak az afrikai országok. A *Casablanca Csoport* a határmódosításokért szállt síkra, a *Monrovia Csoport* ellenben a status quo mellett tört lándzsát. A szerző nyomon követi a napjainkig tartó határdilemma főbb eseményeit. Elfogadja, hogy a kolonizáció e formában is traumatizálta az afrikai népeket, s hogy az aktuális konfliktusok okainak egyike ez is, de jelzi azt is, hogy az Afrika-közi háborúk nem mindegyike vezethető vissza a művi határviszonyokra. A kérdés ambivalenciáját Eritrea létrejöttével és Dél-Szudán függetlenné válásának bemutatásával illusztrálja. „Afrika így instabilitásra van kárhozthatva” – állapítja meg (102. o.).

A *harmadik koncepció*, a leginkább ígéretesnek tartott *demokratizálási kurzus bevezetését* fogalmazta meg, elsődlegesen a posztbipoláris korszakra való átmenet kényszerítő hatása alatt. A nyugati fejlett államok, az ún. északi országok által kezdeményezett kurzus nem váltotta be a kitűzött célt. Lugan e fiaskó ismeretében adta ezt a fejezetcímet kritikai fejtegetéseinek: „Quand le dictat démocratique provoque un génocide (Rwanda) et débouche sur le chaos (Libye)” (103. o.) Ennek során aprólékos elemző esettanulmányokat produkált – korábban már külön publikációkban is közzétette kutatási eredményeit – nemcsak a két inkriminált esetről, hanem a Mali-beli demokratizáció kudarcáról is. Mindhárom esetben megjelöli a sikertelenség lényegi

■ **„Az olajvagyon kiaknázása, értékesítése szinte egy országban sem mozdította elő a helyi társadalom fejlődését, nem javított a népesség életviszonyain.”**

elemét. *Ruanda* esetében az etnikai alapú választási matematika fonákságát emeli ki, mondván, a többségben lévő etnikum hatalomra kerülése kódolva volt. *Líbiában* a Kadhafi-rezsim összeomlása után a „törzsi konföderáció” felbomlása és az iszlamista expanzió intenzitása okozta a nyugati választási minta eredménytelenségét. *Mali* ugyancsak a nyugati mintájú választási rend csapdájába esett, mint „nemzet nélküli” állam az északi és déli népek antagonizmusának kárvallottja (103-113. o.).

A kötet következő fejezete döntően az Amerikai Egyesült Államok és Kína afrikai szerepvállalásaira összpontosít. Lugan már a címben felveti a jövőre nézve elkerülhetetlen változtatás alapvető feltételét. „Az Egyesült Államok és Kína között, Afrika kiszabadulhat-e a »fiókgazdaságból«?”⁹ Mindkét kiemelkedő nagyhatalom az utóbbi két évtizedben domináns szerepre tett szert a kontinensen, azonban – a szerző ítélete szerint – azokat „nem Afrika, hanem annak nyersanyagai érdeklik” (115. o.).

Elsőként az Egyesült Államok 1990-es évek végétől indított új Afrika-politikájának rövid történetét tekinti át a szerző, mind a kereskedelmi, mind a katonai aktivitások programjai tükrében.¹⁰ Napjainkra az amerikai operációk mérséklődtek, s jól érzékelhető, hogy a folyamatot hol az „intervencionizmus”, hol a „visszahúzó-dás” jellemezte (115-124. o.).

A kínai állami és magán szereplők, kihasználva politikai és morális adottságaikat, Afrika hagyományos európai „partnereinek” és az Egyesült Államoknak is tényleges konkurenciát jelentenek, főként a gazdaság különféle szféráiban. A deklarált kínai politika rendre elhatárolta magát a „demokratikus diktátumtól” is, s az „északiakhoz” hasonlóan a szerző által kritizált fiókgazdaságot működteti, figyelmen kívül hagyva minden fejlesztési ideát (125-131. o.).

A kötet *harmadik része* valóságos didaktikai kislexikon, amely a fő üzenetet ismétli: „Nincs megoldás igazság nélkül”.¹¹ Mindenekelőtt három prioritásra figyelmeztet:

- elsődleges feladat a *demográfiai kontroll*,
- az *állam újrafogalmazása* a realitások – főként az etnicitás – figyelembevételével,
- a *lelki rend*, a mentális állapot megjavítása, a „viktimizáció és a vétkesség-tudat” kettősségének meghaladása.

Mindhárom pontnak külön fejezetet szentelt a szerző, melyekben újabb – jól-lehet korábban már említett – posztulátumokat tárgyal. A *túlnépesedés* jelenségét megtévesztő módon a kolonizációhoz, pontosabban a kolonialista korszakban elért közegészségügyi és stabilizációs rezsimek kiépítéséhez, fenntartásához köti. Lugan nézetrendszerében a gyarmati éra egyfajta modernizációként elfogadható eredményeket ért el. Követelményként fogalmazza meg, hogy a demográfiai robbanást meg kell fékezniük az országoknak, hiszen jóval nagyobb ütemben zajlik, mint a belső kísérletek és a külső aktorok intervencionalizmusa révén elért szerény fejlődés (137-146. o.).

Az *afrikai állam újradefiniálása* tekintetében alapvető annak tudatosítása, hogy az afrikaiak kommünotarista társadalmakat alkotnak, amelyek hierarhizáltak és szolidárisak. Lugan rávilágít, hogy a nemzet ideáját nem lehet sematikusan értelmezni. Afrikában a társadalmi rend nem az individuumokon nyugszik, hanem csoportokon, következésképpen az etnikumok helyének kérdése a legfőbb politikai és intézményi kérdések egyike, mely mindmáig megoldatlan. Lugan rendkívül érdekesítő argumentumokat említ arra vonatkozóan, hogyan kellene kezelni az afrikai identitás helyreállításának és az etnicitás ügyének kapcsolatát. A probléma felvetése kapcsán kíméletlen őszinteséggel és bőséges lokális tapasztalat birtokában bírálja *Catherine Coquery-Vidrovich* – az ő szavával élve – „zagyvaságait”, aki szerint az etnikum a kolonizátorok terméke volt. Jóllehet később e nézetét Coquery-Vidrovich visszavonta, Lugan e tévhit továbbélése miatt fontosnak tartja ismételt elutasítani ezt a téves állítást. A szerző más Afrika-kutatók esetében is kimutat hasonló önkényes értelmezéseket e fejezetében.

Fejtegetései és kritikai megnyilvánulásai végén az afrikai politikai problémákat egyetlen átfogó kérdésként fogalmazza meg: „hogyan kerülhető el, hogy a leginkább szapora népcsoportok automatikusan élvezői legyenek a választási eredmények folytán létrejött hatalomnak?” (159. o.). A politikai afrikanisztika új hullámának képviselői körében ismert, hogy a dekolonizáció során létrejött államok sikertelenek e téren, s a nem szűnő etnicitás, a tribalizmus súlyos következményekkel jár. A szerző válasza az, hogy az európai típusú nemzetállamot *etnikus állammal* kell felváltani Afrikában, megfelelő törvényi és eljárási rend keretében. Ám mégis kételyének ad hangot arra nézve, hogy a nagyobb létszámú etnikumok képesek-e arra, hogy lemondjanak a „One man, one vote” rendszer előnyéről. De az is kétséges szerinte, hogy a demokratikus dogmák európai „örzői” el tudnak-e fogadni egy afrikai „kulturális forradalmat”, amely a saját politikai filozófiájuk alapjait ássa alá (147-161. o.).

A kötet utolsó fejezetének címében ezt a felhívást intézi az olvasóhoz: „Fel kell szabadítani Afrikát a viktimizációjának credója alól és Európát a maga büntudata alól”.¹² Teszi ezt annak ellenére, hogy könyvének több fejezetében az „entuzianista” megnyilatkozásokat szigorú kritikával illette (163. o.). E megingását azonban pontokba szedett végkövetkeztetéseiben azonnal kijavítja, óva int a realitások elhallgatásától. Szellemesen rögzíti, hogy az afrikai társadalmak nem a kolonizációval, se nem a dekolonizációval jöttek létre, e társadalmaknak helyre kell állítaniuk valós kapcsolataikat, amelyek a régmúlt történetéhez kötik őket, amely kötelekeket az egyetemes ideológiák vágták el. Lugan azt tekinti az érintettek (afrikaiak és európaiak) fő feladatának, hogy az afrikai strukturális válság valós történeti, politikai és kulturális gyökerű komponenseit tárják fel és engedjék érvényre jutni, ne csak a gazdaság szférájában keressék a megoldást.

E fejezet utolsó oldalain polemikusan tekinti át az euroafrikai kapcsolatok máig nyitott „sorskérdéseit”, a rabszolgakereskedelem, az abolíció, a kolonialista kizsákmányolás tekintetében (163-179. o.). Újra nyitja a két versengő hatalom, Franciaország és Nagy-Britannia ún. gyarmati művének, történeti szerepének dialógusát, megjegyezve, hogy „a kolonizáció megzavarta, megváltoztatta, módó-

Anélkül, hogy a metropoliszokat felmentené, rámutat az egykori és mai afrikai vezetők jó részének felelősségére, korrupciós együttműködésükre, inkompetenciájukra és csődjükre, amit a „gyarmati örökség” invokációjával álcáznak immár több mint fél évszázada.

sította az afrikai történelem menetét, de nem fosztotta ki Afrikát!” E meglepőnek tetsző állítását elgondolkodtató esetek összehasonlításával bontja ki, mélyíti el, hogy „igazabb”, pontosabb és hitelesebb, torzításoktól mentes szemlélettel lehessen kezelni a kontinens problémáit mindkét oldalon. Anélkül, hogy a metropoliszokat felmentené, rámutat az egykori és mai afrikai vezetők jó részének felelősségére, korrupciós együttműködésükre, inkompetenciájukra és csődjükre, amit a „gyarmati örökség” invokációjával álcáznak immár több mint fél évszázada. Alighanem a szerző leginkább vitára készítő fejtegetései ezek, amelyek azonban szándéka szerint Afrika túlélési esélyét célozzák, egyfajta tudathasadásos állapotot váltva ki ezáltal, hiszen a kötet mondanivalója arra irányul,

hogy mégis az „északiaknak” kell szakítaniuk az évszázadok alatt beidegződött működési és magatartási módozatokkal.¹³

Lugan meglepő intenciókat fogalmazott meg könyve konklúziójaként. Ezek egyike, hogy minden megkésettsége, stagnálása és elmaradottsága ellenére szerencsétlenségében paradox módon óriási lehetőség rejlik arra, hogy a jövő technológiai felé forduljon Afrika (187. o.).

Mint művében többször, pontokba szedett követelményeket fogalmaz meg mind az afrikaiak, mind a külföldi aktorai számára:

- Az afrikai válságok megoldása csak a kontinens sajátosságainak számbavételével történhet, az etnikai realitásokhoz visszatérve, mindenki által elfogadott területi és szociális rend helyreállítása, az univerzalista ideológiákkal való szakítás révén.
- Szakítani kell azzal a gondolattal, hogy gazdaságilag lehet mindent megoldani. Ha a gazdaság elsőbbségét helyezük előtérbe, akkor semmi esély a megegyezésre.
- Ideje, hogy az „Észak politikai felelősei” megértsék és elfogadják, hogy az afrikai lakosok mindenekelőtt afrikaiak, akik afrikai nyelveket beszélnek és akiknek saját hitviláguk van.
- Az afrikaiaknak ugyancsak több megfontoltságot kell mutatniuk az NGO-kal szemben, amelyek ellepik a kontinentet, s kevés kivétellel – így az orvosi területtel – a saját tiszta anyagi vagy egzisztenciális problémájukra keresik a megoldást, s tevékenységük folytán mintegy akadályt képeznek a perspektivitás és koordinatív cselekedeteknek.

A kötet megolvasása és áttanulmányozása után a fentiekre való tekintettel a kontinens történetét, kultúráit és érintkezési viszonyait kutatóban bizonyosan felötlik a gondolat, hogy a szerző által megfogalmazott iránymutatásnak van-e realitása, avagy az merő idealizmus, amely bizonytalanságból fakad. A kötet kritikai vizsgálati anyaga elismerésre méltó munka eredménye, a szerző interpretációi és intenciói minden kétséget kizáróan megélt és nyílt igazságérzetről tanúskodnak. A szerző erénye, hogy Afrika történetének több kérdését újragondolás tárgyává teszi. A kötet tudományos és egyben didaktikai kiválóságát erősíti a tartalom strukturált előadása, valamint a számottevő bibliográfia, melynek jó része az ezredforduló utáni tanulmányokat és műveket tartalmazza. Újabb bizonyítékát látjuk annak, hogy a politikai afrikanisztika francia nyelvű tanulmányai és művei különös módon gazdagítják az ismereteinket. ☀

Jegyzetek

- 1 Éditions du ROCHER, Monaco, Groupe Artège, 2015., 334 oldal. Részlet: https://www.amazon.fr/Osons-dire-v%C3%A9rit%C3%A9-%C3%A0-l'Afrique/dp/2268077403#reader_BooXAlolE4
- 2 Lásd *Contre la mort programmée du continent noir*, éd. Carnot, 2003.
- 3 Lásd *Mythes et manipulations de l'histoire africaine, mensonges et repentance*. Éd. de L'Afrique Réelle, 2013. – www.bernard-lugan.com
- 4 Éd. du Seuil, Paris, 1962.
- 5 Le recul de la pauvreté, un mensonge, „l'immigration choisie” une saignée. Chapitre II, pp. 39-51.
- 6 Algérie et Afrique du Sud: comment deux pays comblés ont hypothéqué leur avenir. Chapitre IV, pp. 63-83.
- 7 Les mauvaises „bonus” solutions. Deuxième partie, pp. 85-131.
- 8 Lásd Comité de gestions – Dél-Afrika, Algéria, Egyiptom. 89-93. o.
- 9 Chapitre IV, pp. 115-131.
- 10 Lásd Trade and Development Act, Africa Growth and Opportunity Act – 2000; Pan Sahel Initiative – 2001; African Contingency Operations Training Assistance – 2002.
- 11 Pas de solution sans vérité, pp. 135-186.
- 12 Libérer l'Afrique du credo de sa victimisation et l'Europe de celui de sa culpabilisation. Chapitre III, 163-186.
- 13 Le mensonge de la « colonisation pillage », 176-186. o.

KALÓZ ÁLLAM, RADIKÁLIS ISZLÁM VAGY KONSZOLIDÁLÓ POLITIKA? SZOMÁLIA ESETE ÉS ESÉLYE

A. GERGELY ANDRÁS

Tíz fejezet, mely nem rengeti meg a világot... Avagy mégis, ha a felelősség súlya, a belátások és rálátások pontossága, a helyzetmegítélés sorskérdésekre épülő tisztasága az eszköz ahhoz, hogy egy államot, mely mintegy tíz millió lakost és hét Magyarország méretű térséget szimbolizál, pontosabban láthassunk. E tíz fejezet az Arab-tenger, Indiai-óceán és Adeni-öböl háromszögében szinte éles rinocérosz-szarvként a távolabbi Keletet fenyegető, a Vörös-tenger felé vezető vízi utakat sarcoló, s talán Etiópia, Eritrea, Szudán, Kenya minden keserűségét a védtelen sérülékenység formájában hordozó államalakulat utóbbi negyedszázadára „szűkíti” le mondandóját. Ez idézőjel azonban nem csupán a mélyebb és „tágasabb” térség tanulmányt jelzi, hanem azt a történeti, etnopolitikai, migrációs, nemzetközi kapcsolati, hadászati és biztonság tudományi spektrumot is, mely nem helyettesíthető laikus politikatudományi vagy tájnéprajzi következtetések kigyűjtésével, de mindezen tudásterületek szükségképpen alkalmazására is kísérletet tesz. S tesz nemcsak azért, mert a szomáliai „események” sajtóanyaga, a biztonságpolitikai kurrens kérdések és katonai diplomáciai történések folytonosan ki-kivezetnek Szomáliföld völgyeinek és fennsíkjainak, tengerpartjainak és a szövetségi köztársaság, a többségi, az iszlám és a független területek lakosainak helytörténetéből, hanem mert mindezeknek az 1990-es évektől újságcímlapokra kerülő gyászos híryanaga szinte folytonossá vált lázadások, helyi háborúk, merényletek, robbantások, kalózkodások eseménysoráról értesít, s csupán csak elvéve ennek ellenkezőjéről. Szomália a nemzetközi politikában, térség-diplomáciában, földrész-közi kapcsolatrendszerben egyaránt a válság-övezetek közötti rangja alapján pozícionált állam, melynek politikai eseménytörténetét, s ennek drámai alakulási folyamatait legtöbbször a „Nyugat csődje”, az Amerikai Egyesült Államok kudarca, a lebénult ENSZ és a hatástalan megoldásokba feledkező Európai Unió totális hatástalansága szavatolta.

A fiatal szerzőpáros valójában „köztes műfajú” opuszban tárja föl egy állami szervezetrendszer összeomlásának, az etnikai, gazdasági, szegénységi, szárazsági és klánrendszeri, iskolázatlansági és menekültügyi, radikalizált és terrorizált népességre vonatkozó forrásokból táplálkozó áttekintés alapkérdéseit – olyan politikatudományi szakterületi problematikaként bemutatva mindezt, amire a mainstream

Marsai Viktor – Hettyei András

Szomália.

Állami összeomlás és konszolidáció Afrika szarván.

IDResearch Kft – Publikon Kiadó, Pécs, 2013., 210 oldal

politológia csak elvétve vállalkozik. Az inter- vagy multidiszciplináris megközelítés megannyi előnyével találkozunk kötetükben: a szegénység- és megélhetés-történeti áttekintést az ókori egyiptomi krónikákban már szereplő térség vallás- és rétegződés-képlete hatja át, a gazdasági térségvizsgálatot a szomszédos államokkal összefüggő, vagy a polgárháborús ország belső problémáinak megoldását célzó amerikai beavatkozás és etióp megszállás következményeit tekintve végzi el; kitekintést nyújt az államiság nélküli, helyi klán-rendszerekre épülő társadalom belső rétegződése, az eredményes kormányzás hiányából fakadó polgárháborús válsághelyzet értelmezése felé is. Bőséges illusztrációt kapunk az anarchiába és polgárháborús konfliktusokba torkolló gyarmatosítási előképekből, a nemzetközi helyzet és a belső gazdaság összefüggéseiből, a radikális iszlám elöretörésének és térfoglalásának, vagy a nemzetközi terrorizmus helyi változatainak, lecsapódásainak jelenkortörténetéből is. A külkapcsolatok sokrétű vázlatja és eseménymenete (lényegében fejezetenként) folytonos állapotábrán mutatja a térségben meghatározó súlyú és nagyságú (kilencven milliós) Etiópiával, számos arab és muszlim sejksséggel, az Oszmán Birodalommal, a kenyai fenyegetéssel, Eritreával és időről időre az európai (olasz, francia, angol) megszállókkal vagy gyarmatosítókkal folytatott küzdelmeket, melyek mintegy nem mellékes következménye volt, hogy az 1991 és 2012 között kimúltnak tekintett államszervezet nem volt képes ellenállni a külső szuverenitást a belső önállóság-hiány terhére kiépítő törekvésekkel szemben. S hogy ebben a meghatározó periódusban kalózok, szárazföldi hadurak, terroristák, vallási fanatikusok, érdekkörökre osztott politikai vállalkozók találtak rá a maguk legsikeresebb terepére, azt már szinte nem is érdemes a központi kormányzat cselekvés-képtelenségével magyarázni, a helyzet maga elsősorban ezek részletrajzából ismeretes. Sikeres játékfilmek, fotókiállítások, a nemzetközi sajtó lenyomatai, nemzetközi szervezetek segélyakciói, béke-műveletek és konszolidációs programok, ENSZ-jelentések és anarchia-analízisek könyvtárnyi anyaga illusztrálta mindezt, államkudarcok és partnerségi konfliktusok irdatlan tömege kísérté mint folytonos históriát vagy mint a globális terrorizmus egyik kiemelt hadállását – a kötet utolsó harminc oldala egyetlen, megszakítás nélküli forrásjegyzék, melyből cím szerint is ömlik a vér és reménytelenség, nemzetközi bűnültség és morális döbbenet.

A könyv hátoldalán mintegy ajánlásként hangzó szöveg szerint „Marsai Viktor és Hettyey András ezekre a kérdésekre igyekeznek választ találni ebben a kötetben”, jelesül leginkább azt kutatva, „melyek azok az okok, amelyek ide vezettek, és hogyan élnek az emberek Afrika Szarván?”... Az 1991 óta eltelt időszak, de főleg az utóbbi néhány év változásait „óvatos optimista” minősítéssel szemlélő szerzők végül is happy ending-gel zárják a művet, megértő belátással értékelik a fejleményeket „különösen az új szomáliai kormánnyal kapcsolatban, amelynek jó esélye van e tragikus sorsú ország stabilizálására”. Kritikai olvasatban ugyan főképp másodelemzésnek tetszik ez a mű, noha a Szerzők helyismerete, terep-élményei és magabiztos áttekintő képessége hitelesíti a gazdag szakirodalmi, sajtó és más forrásanyagot, de ezekből nem a(z élet)veszélyes gyémántok ismeretterjesztő krimije hangzik ki, hanem a rálátás szándéka, hogy „a magyar olvasó egy olyan tudományos igényű ismeretterjesztő munkát kapjon a kezébe, amelynek segítségével egy átfogóbb, teljesebb képet kaphat az Afrika Szarván zajló eseményekről”. Az események képe, a történések rendje és anarchiája persze folytonosan „bezavar” a tudományos távolságtartásba – de ez korántsem okoz a Szerzőknek hiányérzetet. Inkább azt igyekeznek tudatosítani, hogy a történések (melyek „hiteles” megjelenítése lényegében reménytelen és óráról órára változó is) az ókor óta nyomon követhető „rendje”, a helyi civilizációk összecsapása korántsem pusztán földrészközi vagy civilizációs konfliktusokkal magyarázható, hanem mindazzal a napra nap változó helyi világgal, melynek az elmúlt 25 évben mintegy félmillió ember esett áldozatául és egymillió menekült időz a szomszédos országokban, hogy további 1,3 millió belső migráns élethelyzetéről már ne is szóljanak.

Tíz fejezet, áttekinthető struktúra, esemény- és jelenség-értelmezések fölépítménye... Kérdések és kérdéskörök a hatalom mechanizmusai, a konszolidáció perspektívái, az elmúlt öt esztendő jellemző rendeződés állapotrajza mentén. Meg egy kis reménységgel, hogy talán minden sok-millió gyilkos áldozatvétele véget ér valaha...

Fontos szakkönyv ez, nemcsak afrikanistáknak, békefenntartóknak, valláskutatóknak, egyetemes vagy nemzetközi kapcsolattörténetet elemezni hajlamosaknak. Hanem mindenkinek, akiben a megértő humánus tisztánlátás igényével, a sokszor megmagyarázhatatlan történések értelmezésének lehetőségével találkozunk.

Szarka Evelin

EGYSÉG A SOKFÉLELÉGBEN

A TÁVOLI INDONÉZIA KÖZELRŐL

Indonézia. Mitől olyan különleges az itt élők által beszélt nyelv? Hogyan viselkedünk vendégségben? Milyen furcsaságokkal vagy mulatságos helyzetekkel találkozhatunk, ha elvegyülünk a helyiek között? Mit jelent a gumiidő? Hogyan él ez a rendkívül színes indonéz közösség több ezernyi szigeten, és miként villantja fel identitásának egy-egy különleges elemét közmondásaiban, szimbólumaiban és mesevilágában?

A tudományos megalapozottsággal és ismeretterjesztő igénnyel megírt kötetben mindenki megtalálja az érdeklődésének megfelelő fejezetet – legyen szó izgalmas történelmi, politikai vagy gazdasági tényekről, a mezőgazdaság és a környezet jelenlegi állapotáról, vallási kérdésekről, a kisebbségek együttélését érintő aktuális témákról, a balinéz hagyományos építészeti elvekről vagy innovatív egészségügyi kezdeményezésekről.

A jórészt indonéz nyelvű forrásokra, helyszíni tapasztalatokra és interjúkra épülő, gazdagon illusztrált kiadvány közelebb hozza ezt a távoli országot, segítségével bepillantást nyerhetünk egy változatos és számos meglepetést tartogató ázsiai nép mindennapjaiba: hogy elolvasása után Indonéziára ne csupán a komodói sárkány, az óriási – gyakran iszonyú bűzt árasztó, de szín pompás – egzotikus növények, az ínycsiklandó fogások, az aromás fűszerek, a jávai előember, valamint a széles mosolyok és a lenyűgöző táncmozdulatok hazájaként gondoljunk.

Keresse a kötetet a Lira Könyvesboltokban,
a független könyvesboltokban és az internetes portálokon
vagy rendelje meg a Publikon Kiadótól a www.publikon.hu oldalon.

www.publikon.hu